

Číslo 4 - Příloha k Dk-Dialogu 3-4/ 2006
Duben 2006

Demokratický klub, Františka Křížka 1,
170 00 Praha 7

E-mail: dklub@volny.cz

<http://www.volny.cz/dklub>

tel. (+420) 220 412 220 (záznamník)

Demokratický seminář

Bulletin pracovní skupiny Demokratického klubu
Obecné otázky demokracie

Josef Srbený

K PROBLEMATICE DEMOKRATISMU

(Výchozí náhled)

Věnováno Demokratickému klubu, 6. 11. 2005

Přehled tematického členění

Úvod

I – K termínu a pojmu demokratismu

1. K termínu demokratismu
2. K pojmu demokratismu

II – Souhrnně k demokracii a demokratismu

3. Rozdíl mezi demokracií a demokratismem
4. Význam rovnosti ve vztahu k demokracii a demokratismu
5. Falešná demokracie a falešný demokratismus

III – Speciálně k demokracii

6. K pojmům politiky a veřejné moci a k otázkám vztahu řádu a demokracie
7. Demokracie procesní a demokracie materiální
8. K otázce účasti na hlasování

IV – Speciálně k demokratismu

9. Demokratizační faktory
10. Pokus o klasifikaci prvků demokratismu

Závěr

Úvod

Tato úvaha je označena jako **výchozí** náhled proto, že se netýká celé problematiky demokratismu. Do ní by zřejmě patřily (vedle zde dotčených otázek **podstaty** demokratismu) také otázky **forem** demokratismu (formy, v nichž se realizují skupiny prvků demokratismu, např. sama demokracie, dále demokratická humanita, humanitní demokracie, možná i demokratická etika, resp. demokratická moralita, demokratická kulturnost politiky apod.); dále by do celkové problematiky demokratismu náležely otázky **vývoje** demokratismu (historie, zejména též jeho forem, např. demokracie antická, prvky demokratismu v osvícenském absolutismu, v konstitučním monarchismu, v klasických demokraciích apod.) a konečně otázky **specifických problémů** demokratismu (a jeho forem, zejména např. projevy konkurence vůle a rozumu při vytváření demokratického politického postoje jednotlivce i skupin jednotlivců apod.).

Do tohoto výchozího náhledu zahrnuji (ovšem zatím jen ze současných praktických důvodů) problematiku termínu a pojmu demokratismu (I), poznámky, jež se týkají vztahu demokracie a demokratismu a otázek souvisících neoddělitelně jak s demokracií, tak s demokratismem (II), poznámky, v nichž převažují zřetele k demokracii (III) a posléze poznámky, v nichž převažuje problematika speciálně demokratismu (IV). Nutno tu však poznamenat, že skupiny statí pod body I až IV, jež zde připomínám a jež jsou takto vyznačeny v přehledu tematického členění, mají smysl právě jen v učlenění celého materiálu, a to z hlediska autora i čtenářů: pohled na demokracii a pohled na demokratismus jsou jen pohledy z různých úhlů, neboť obě kategorie (demokracie a demokratismus) spolu souvisí pojmově, věcně i vývojově, jak na odpovídajících místech je z materiálu zřejmo, popř. je to i výslovně poznamenáno.

1. K termínu demokratismu

Ještě dříve, než obrátíme pozornost na termín „demokratismus“, pojem demokratismu (jeho definování) a vztah demokracie a demokratismu, je vhodné připomenout, že přídavné jméno „demokratický“ se může vázat jak jen k demokracii (např. demokratický stát), tak jen k demokratismu (např. demokratismus v uvědomělosti, šíří vzdělání a v zaměření výchovy populace), tak i k obojímu (např. právě Demokratický klub). Navíc může někdy slovo „demokratický“ být významovou alternací ke slovu „lidový“ (viz např. níže uvedený Slovník spisovného jazyka českého; zřejmě v tomto smyslu užil výraz „demokratický“ i František Palacký ve svých Dějinách národu českého, když mluví o poděbradské době, v níž a ani v obdobích bezprostředně předcházejících nebo následujících nemůže být o demokracii řeči).

Adjektivu „demokratický“ se ovšem nelze vždy vyhnout (viz např. i ve Stanovách Dk, kde podle § 3 odst. 1 písm. b) „Klub bojuje proti všemu antidemokratickému“). Adjektivum „demokratický“ je i významotvornou složkou pojmů českého ústavního práva, viz např. již v preambuli ústavy „demokratický stát“ a v její hlavě první „demokratický právní stát“ a „politické strany respektující základní demokratické principy“.

Pokud by to však bylo možné, dal bych přednost např. výrazu „demokracie, jakožto určitý systém uspořádání společnosti“ před výrazem „demokratické uspořádání společnosti“. Obdobně bych dal přednost výrazu např. „demokratismus v názorovém vybavení obyvatelstva“ před výrazem „demokratické názorové vybavení obyvatelstva“.

Problém s adjektivem „demokratický“ by snad bylo možno řešit tak, že by se ponechalo jen ve vztahu k substantivu „demokracie“, kdežto ve vztahu k substantivu „demokratismus“ by se použilo slovo „demokratistický“ (vytvořené obdobně jako idealismus – idealistický, a další slova, která s koncovkou substantiva na „-ismus“ spojují adjektivum s koncovkou „-istický“, např. materialistický, kapitalistický, socialistický, feministický atd.). Zdá se však, že slovo demokratistický, i kdyby bylo jakkoliv jazykově perfektní, by vyvolávalo dojem problematického neologismu.

Sám **termín „demokratismus“**, jež běžně užívá ve svých základních dokumentech Dk (členská přihláška, Stanovy, Idea Dk v Souhrnných informacích) ovšem **nevymyslíl Demokratický klub**. Jde o termín sice zdaleka ne tak frekventovaný jako termín „demokracie“, ale dávno zavedený. Zde se sluší připomenout, že již v roce 1912 vyšel souhrn tematicky soustředěných přednášek Tomáše Garrigue Masaryka pod názvem „Demokratism v politice“. V knize téhož autora „Ideály humanitní“ ve vydání z roku 1946 (Čin, Praha) je ve Vysvětlení cizích slov, jež připojil vydavatel, uveden a definován termín „demokratism“. Heslo „demokratismus“ běžně obsahují slovníky jazykové: tak již Slovník jazyka českého od Františka Trávníčka (Slovanské nakladatelství, Praha 1952), dále např. Slovník spisovné češtiny pro školu a veřejnost (Academia, Praha 1978) a osmidílný Slovník spisovného jazyka českého (Academia, Praha 1989). Termín demokratismus se vyskytuje také v marxistické literatuře, i když pojem demokracie, od něhož je odvozen, je chápán způsobem pro nás nepřijatelným, tj. nikoliv tak, že subjektem vlády je lid jako souhrn sobě rovných lidských jedinců, nýbrž že tímto subjektem je třída, pracující lid apod. (Vladimír Iljič Lenin, Antonín Zápotocký, Julius Fučík). Termín demokratismus používají však i současní autoři; např. Pavel Tigrid mluvil o českém demokratismu, čímž zřejmě mínil tíhnutí k rovnosti v politické orientaci převážné části národa.

2. K pojmu demokratismu

Pojem demokratismu na rozdíl od termínu není ustálen a **vykazuje relativně značnou variabilnost**.

Masaryk ve spisku „Demokratism v politice“ pojem demokratismu nedefinuje ani samostatně necharakterizuje. Charakteristiku je třeba dovozovat až z celkového obsahu. Na některých místech uvádí termín demokratismus vedle (nikdy však proti) termínu demokracie; někde mluví o demokracii, ač by i v jeho pojetí šlo spíše o demokratismus. Důležité však je, že demokratismus nechápe jen jako přesvědčení, názor nebo politické zaměření, nýbrž (právě proto, že alternuje termíny demokratismu a demokracie) namnoze především jako součást objektivní reality, tj. jako součást, resp. rys, uspořádání daného společenského celku.

Rovněž už zmíněné jazykové slovníky ukazují na variabilnost v chápání pojmu demokratismu. Tak Trávníček k heslu „demokratismus“ uvádí „soustava demokracie, demokratické smýšlení, jednání“. Vedle toho uvádí heslo „demokratičnost“, a to stejně jako Slovník spisovné češtiny pro školu a veřejnost. Osmidílný Slovník spisovného jazyka českého k heslu „demokratismus“ uvádí „1. sociální řád založený na principu demokracie; demokracie; 2. demokratičnost“.

Ve vydavatelově Vysvětlení cizích slov, jež je připojeno ve výše připomenutém vydání Masarykových Ideálů humanitních, ke slovu „demokratism“ je uvedeno „*politické přesvědčení, učení (spočívající na mravním hodnocení lidské osobnosti), že všichni občané ve státě, bez rozdílu společenské třídy, národnosti, rasy, náboženství, mají rovná politická práva v účasti na správě státu, kterou vykonávají svými svobodně volenými zástupci*“. (Tato charakteristika demokratismu zřejmě není shodná s tím, co vyplývá z Masarykova spisku „Demokratism v politice“ a i v obecném smyslu je zužující, např. když bere v úvahu jen stát a v něm jen demokracii zastupitelskou.)

Výkladový slovník Encyklopedie Diderot v osmi svazcích (Praha 1999) má položku „demokratismus = demokratické smýšlení; snaha uplatňovat demokratické zásady ve veřejném životě a v řízení státu“.

K tomu, že termín demokratismus je i z hlediska jazykovědného nepochybný (i když z pojmoslovného, významového hlediska je variabilní) lze vzpomenout (dnes již historickou) korespondenci z října 1990. Tehdy jsem se za Dk obrátil na tehdejší ČSAV – Ústav pro jazyk český s dotazem k terminologické přijatelnosti slova „demokratologie“, které by mělo označovat samostatný vědní obor, jehož předmětem by byly podstata, formy, vývoj a problémy demokratismu. Jmenovaný ústav v otázce samé zaujal stanovisko, že přijatelnost termínu demokratologie je relativní, tj. nepodporuje jej, ani neodmítá. Důležitější z hlediska tohoto dnešního výchozího náhledu je však to, jak je zmiňován termín a pojem demokratismu. V posudku Ústavu se uvádí:

„Opírat vymezení terminologického významu (pozn. Srbený: roz. termínu „demokratologie“) o pojem označený výrazem demokratismus je jistě možné. Je však třeba upozornit, že i výraz demokratismus je z hlediska významového nejednotný. Svou slovtvornou stavbou vyjadřuje obecný strukturální význam vlastnosti, stavu (proto je i synonymem ke slovu demokratičnost). V důsledku sémantických posunů vyjadřuje i další významy – „směr, hnutí, učení, sociální řád“ aj. Jiným sémantickým posunem je i terminologizace výrazu, tj. stanovení terminologického významu, aby se v této platnosti pak užíval v příslušné odborné sféře. S touto podmínkou, jak je patrné, Vy počítáte.“

Devátá Souhrnná informace o Dk v části označené Idea Demokratického klubu vymezuje pojem demokratismu tak, že je to „souhrn jednotlivých prvků (rysů) charakteristických pro demokracii“. Nutno tu však poznamenat, že se i v Dk používá mnohdy výrazu demokratismus nikoliv ve smyslu souhrnu všech prvků určujících právě jako souhrn určitou úroveň demokratické zralosti společenské reality, nýbrž se zvýrazněním určitých jednotlivých prvků demokratismu, např. demokratismus jako oceňování hodnot rovnosti a svobody a demokracie vůbec v politické orientaci obyvatelstva, nebo jako určitý názor na život a na svět („demokratismus jakožto způsob myšlení lidstva“); vyskytlo se i vyjádření, že „demokratismus dělá to reálné v demokracii, je to v podstatě politická kultura“ (asi tu byla míněna nikoliv politická kultura, nýbrž kulturnost politiky, ale i tak jde o zúžení demokratismu jako souhrnu prvků na určitý prvek nebo skupinu prvků).

Na tomto místě je třeba výrazně uvést, že termín demokratismus (podle jazykových i výkladových slovníků a podle citované literatury i výroků, ať by byly jakkoliv zužující) při konstatovaném aspektu variability označuje vždy pojem, který je věcně v souladu s pojmem demokracie. Nikdy nestojí proti demokracii a neoznačuje něco, co je falešnou podobou demokracie nebo dokonce jejím protikladem. A přece se i taková vyjádření vyskytla a byla i publikována:

Jednomu z takových pervertujících vyjádření věnoval svou pozornost Zdeněk Pavlík v článku „Demokracie a demokratismus“, který vyšel v čísle 8 ročníku 1995 Dk-Dialogu. Ocituji zde první odstavec článku, neboť výstižně charakterizuje, jak věc vznikla, a současně obsahuje i výroky, na něž je asi vhodné reagovat.

„Jestliže význam demokracie je vcelku jasný a demokracie se definuje jako vláda lidu, kdy menšina je podřízena většině při uznání rovnosti, svobod a politických práv občanů, termín demokratismus v našich ani cizích výkladových slovnících nenalezneme, a pokud se s ním někde setkáme, jeho výklad bývá velmi rozdílný. Příkladem může být dopis čtenáře Jaroslava Lichtblana z Prahy, uveřejněný v Lidových novinách dne 29. září 1995 pod titulem „Demokracie, nebo demokratismus?“. Demokratismus charakterizuje jako jakousi „falešnou hru na demokracii, která se u nás, ale i v jiných postkomunistických státech objevila“. Dále pak dochází k závěru, že „demokracie je vzácná bylina, zatímco

demokratismus je plevel naší doby“. Takovýto výklad pojmu demokratismus je samozřejmě možný, protože tento termín není dosud u nás ani v jiných jazycích dostatečně vžitý, ale nedomnívám se, že je správný.“

V další části článku pak Zdeněk Pavlík vysvětluje vztah demokracie a demokratismu v podstatě tak, jak to odpovídá ideji Demokratického klubu. K citovanému odstavci lze uvést dvě poznámky. **První poznámka:** Nepřipadá mi přijatelný výrok, že je možný výklad pojmu demokratismu, jak jej podává Jaroslav Lichtblan (že demokratismus je plevellem na rozdíl od vzácné byliny demokracie). Autor (Zdeněk Pavlík) tu zřejmě velmi benevolentně přistupuje k připojování určitých pojmů k určitým termínům; Lichtblanův výklad je možný jen jako nelogický; z hlediska obecné logiky možný není. Variabilnost ve vztahu pojmu demokratismu k termínu demokracie neznamena libovůli. Jestliže ve slovníkové ani v jiné vážně pojaté literatuře (viz shora odkazy na výroky od Masaryka až po Tigrida) není pojem demokratismu chápán jinak ve vztahu k demokracii než pozitivně, není možno náhle (více než osm desetiletí po Masarykovi) objevit význam protilehlý. (Zde lze ještě připomenout, že Masarykův spisek je svým vydáním datován rokem 1912, ale Masaryk jej mohl použít v názvu souhrnu svých přednášek zřejmě proto, že byl již dříve užíván, a že byl tudíž srozumitelný. Ostatně Masaryk sám se v něm zmiňuje o demokratismu v chápání již Rousseauově, i když tu nelze dovést, zda Rousseau sám pracoval s termínem a pojmem demokratismu.) **Druhá poznámka:** Autorův výrok, že „termín demokratismus v našich ani cizích výkladových slovnících nenalezneme“, nutno přijímat velmi zdrženlivě, jak vyplývá ze shora uvedených odkazů na slovníkovou literaturu. (Jde-li o termín, pak mají význam nejen slovníky výkladové, které vysvětlují pojmy, ale i jazykové, které uvádějí termíny a jejich běžné chápání).

Názor obdobný názoru Jaroslava Lichtblana zazněl však v ještě méně kultivované podobě i poměrně nedávno v rozhlasovém příspěvku Hany Catalanové z 16. 09. 2003 pod názvem „Český demokratismus aneb s Říší zla na věčné časy“. Autorka tu uvádí: „*Nemáme demokracii, neboť v té se soustřeďování moci, korupce a další zlořády totalitních režimů nepraktikují. Nazýváme proto věci správnými jmény. Máme demokratismus. Demokratismus = socialismus/komunismus + falešný hábit demokracie za účelem přilákání zahraničních investic a vyspělých technologií.*“ Autorka postuluje nazývat věci pravými jmény, avšak s pojmem demokratismu nakládá s libovůlí, která tento pojem staví na hlavu.

Závěrem lze dosavadní úvahy k termínu a pojmu demokratismu shrnout tak, že **termín** (jazyková podoba) **i pojem** (významová podstata) **demokratismu** jsou **ve vztahu k demokracii**, od níž jsou odvozeny, **vždy pozitivní** a nikdy nevyjadřují její plnou ani částečnou negaci.

3. Rozdíl mezi demokracií a demokratismem

V Ideovém východisku Dk, jež je uvedeno v členské přihlášce, ve Stanovách a v Souhrnných informacích o Dk, se uvádí, že **demokracie** je vláda lidu. Jde o definici, jež vyjadřuje, kdo je subjektem vlády. Takovým subjektem může být např. v monokracii panovník, diktátor, despota apod., v aristokracii skupina tzv. nejlepších, v gerontokracii starci atd. V demokracii je tímto subjektem lid. Problém vyvstává ani ne tak v tom, že subjektem vlády je lid, jako v tom, co se jako „lid“ chápe. Nedávná historie nás poučuje, že za lid byl považován (oficiálně) někdy tzv. pracující lid, někdy třída, někdy národ apod. Aby se fixování s pojmem lidu zabránilo, uvádí zmíněné Ideové východisko Dk návazně na označení lidu jako subjektu vlády, že „*lid je souhrn lidských jedinců žijících na určitém území, a to bez ohledu na jejich pohlaví, rasu, jazyk, národnost, původ, povolání, majetek, sociální postavení, stupeň vzdělání, náboženské vyznání nebo politické či jiné smýšlení*“. Povšimněme si, že se tu nemluví o státu, jako společenském celku, v němž se vláda lidu realizuje, takže může jít i o obec nebo vyšší územní samosprávné celky. Neuvádí se také výslovně v pozitivním ani negativním smyslu věk. V praxi ovšem pro názornost našich úvah bude brán zřetel především na stát a v něm dospělé osoby nezabavené svéprávnosti.

Uvedená definice je ovšem výlučná jen v Ideovém východisku. Jinak možno uvádět definice demokracie další (např. že jde o společenský systém, v němž jsou subjekt a objekt vlády ztotožněny, nebo systém směřující ve svém vývoji ke ztotožňování subjektu a objektu vlády), avšak vždy tak, aby se zabránilo zmíněnému fixování.

Pokud jde o **demokratismus**, Idea Dk uvádí, jak bylo již výše poznamenáno, že jde o souhrn jednotlivých prvků (rysů) charakteristických pro demokracii. Jde o výrok, jenž je veden zřeteli instruktivnosti. Nejde o perfektní definici. Ta by asi měla znít tak, že „demokratismus určitého společenského celku je souhrn v něm uplatněných prvků charakteristických pro demokracii“. Níže je uveden pokus lišit prvky demokratismu ve vztahu k demokracii na prvky konstitutivní, esenciální, garanční a adhezní. Bude ještě vysvětleno, jak uplatnění (nebo neuplatnění) určitých z těchto typů prvků způsobuje, že daný společenský celek je či není demokracií. (Povšimněme si, že se tu o demokracii mluví jednak jako o druhu vlády specifikovaném jejím subjektem, jednak jako o společenském celku, v němž je již tato vláda uplatněna (srov. výrok o potlačení a obnovování demokracie v Česku s výrokem, že v případě Francie, Švýcarska a některých dalších států jde o západní demokracie)).

V Ideji Dk se ke vztahu demokracie a demokratismu výslovně uvádí, že **demokracie není totéž, co demokratismus**. K tomuto závěru lze dojít i pouhým srovnáním výše uvedených definic. Důležité je konstatování Ideje Dk, že **prvky demokratismu mohou být a zpravidla jsou přítomny i v systémech předdemokratických**. Dodejme tu, že mohou být přítomny i v systémech

postdemokratických, tj. v případech, kdy v určitém státě byla demokracie zlikvidována (viz např. březen 1939 nebo únor 1948 v Československu). Návazně se pak v Ideji Dk uvádí, že **v demokraciích jsou prvky demokratického uplatněny určujícím způsobem.** (Při neexistenci konstitutivních prvků demokratického nemůže demokracie vůbec být.) Jazykově je demokraticismus odvozen od demokracie (demokracie jej předchází), avšak reálně je tomu naopak (demokraticismus, byť ještě zdaleka ne takto označovaný, existoval dříve než demokracie, k jejímuž konstituování posléze s narůstáním své míry případ od případu vedl).

Míra reálně uplatněných **prvků demokratického** kolísá, a to v demokraciích i nedemokraciích. Jde o **rozsah** (jak v celkovém souhrnu jsou prvky uplatněny), **skladbu** (které prvky jsou uplatněny a které nikoliv) a **intenzitu** (jak silně je ten který prvek uplatněn). **Demokraticismus** určitého společenského celku, který je demokracií, vyjadřuje tedy **kvantitativní aspekt; demokracie** téhož společenského celku vyjadřuje naproti tomu **kvalitativní aspekt.** Právě z tohoto hlediska je třeba chápat výrok, že **demokratického je více nebo méně**, kdežto **demokracie buď je, nebo není.** A právě s tímto (leckdy pochyby vyvolávajícím výrokem) je zde třeba spojit poznámku, že zde jde o určitý přístup terminologický a pojmoslovný, který z hlediska analytických cílů úvah o demokratického je zásadně významný; obecně však nemusí být závazný v tom smyslu, že by vylučoval jiná terminologicky a pojmoslovně založená vyjádření, např. že demokracie je různá co do hodnoty, tj. silná, vyspělá, ustálená, oproti případům, kdy je slabá, nezakotvená apod. Z tohoto hlediska lze připustit i termín „demokracie liberální“, zdůrazňující určité rysy dané demokracie, i když jiná demokracie než liberální asi nemůže existovat. (Termín „neliberální“ demokracie, jejž snad použil původně Zakaria, byl ostatně nejprve použit se slovem „neliberální“ v uvozovkách; jde zřejmě o případy, kdy určitý stát, který je jen pseudodemokracií, sám sebe za demokracii označuje, ale reálně jí není, neboť znemožňuje reálné uplatnění rovnosti a svobod. Zřejmě tu jde o zaměňování kritérií demokracie: namísto demokracie jako systému, kde reálně je subjektem vlády lid, se při hypertrofickém chápání významu lidového hlasování považuje za kritérium právě to, zda jsou připuštěny volby nebo jiné hlasování, i když mnohé svobody s hlasováním související k dispozici nejsou.)

Rozlišování demokracie a demokratického v uvedeném smyslu má svůj význam nejen terminologický a pojmoslovný, ale zcela praktický, a to jako východisko analytického přístupu. Zatímco výrazy např. demokracie silná, neustálená, vyspělá, slabá apod. vedou spíše ke globálnímu pohledu na daný společenský celek, rozlišování demokracie a demokratického umožňuje, ba předpokládá, pohled analytický; ten vede ke klasifikaci prvků demokratického a k tomu, že jednotlivé tyto prvky je možno posuzovat individuálně a míru jejich uplatnění pak (arci s důsledky pro demokracii jako celek) hodnotit kriticky a na to navázat opět individualizovanými postuláty pro politickou praxi.

4. Význam rovnosti ve vztahu k demokracii a demokratismu

Lidští jedinci jsou stejní v tom, že jsou lidskými bytostmi. Proto jako lidské bytosti jsou si navzájem rovni. Tato teze je filozofickým axiómátem. Nelze ji vyvrátit a nelze také její pravdivost dokázat. Lze ji však vyznávat jako filozofické východisko vlastní politické orientace.

Rovnost lidských jedinců v tomto smyslu **neznamená rovnoprávnost** (rovnost práv a povinností), rovnost před zákonem, rovnost příležitostí ani jinou rovnost uskutečňovanou nebo postulovanou v realitě určitého společenského celku. Je ovšem ve vztahu k těmto rovnostem východiskem. Bez axiomatického vyznávání rovnosti lidských jedinců jako takové jsou všechny realizované nebo postulované rovnosti problematické. Proč by si měli být lidští jedinci v určitém společenském celku rovni v právech a povinnostech, proč by měli být rovnoprávními, jestliže nejde o druhově tytéž subjekty?

Rovnost lidských jedinců v daném smyslu rovněž **neznamená rovnocennost** (rovnohodnotnost). Zde ovšem bude záležet na zvoleném hledisku hodnocení. Titíž lidští jedinci dopadnou různě, bude-li zvoleno hledisko fyzické zdatnosti, jindy hledisko uměleckého nadání, jindy hledisko odborné připravenosti, opět jindy hledisko morálního profilu atd. Z axiomatického hlediska rovnosti lidských jedinců není rozdílu mezi univerzitním profesorem a romským dítětem popelícím se kdesi v Matiční ulici, mezi renomovaným umělcem nebo sportovcem a podvyživeným středoafričským černouškem namáhavě zahánějícím hmyz, mezi šestadvacetiletou matkou pečující svědomitě o své tři děti a šestadvacetiletou slečnou nabízející za úplatu sexuální služby, atd. Avšak z hlediska různých kritérií hodnot i potřeb bude situace zde příkladmo uvedených dvojic samozřejmě dalekosáhle rozdílná.

Z axiomatického vyznání, že lidští jedinci jsou **druhově** stejní, vyplývá závěr o jejich rovnosti. Ta je východiskem **postulátu společenské rovnosti**, tj. rovných práv a povinností. Avšak lidští jedinci, pokud jsou nahlíženi nikoliv druhově, nýbrž individuálně, jsou jedinci nezaměnitelnými, jedinci se sterými diferencemi biologickými, sociálními, kulturními a jinými, které jsou základem jejich difference subjektivních zájmů a objektivních potřeb. Z **individuality** lidských jedinců vyplývá **postulát společenské svobody**, tj. postulát minimálního omezování lidských jedinců ze strany společnosti i ze strany jiných lidských jedinců, pokud jde o jejich volbu způsobu seberealizace.

Zde není možno a ani zapotřebí řešit problematiku vztahu rovnosti a svobody. Je však třeba vzít na vědomí, že jde o problematiku daleko složitější, než by se na první pohled zdálo. Kdysi jsme vyznávali, že svoboda a rovnost se navzájem produkují. Nyní je však zřejmé, že tomu tak není obecně a že to platí jen v určitých relacích (asi v oblasti práv a svobod osobních a politických) a v jiných relacích nikoliv (např. v oblasti vztahů hospodářských a sociálních). Navíc svoboda je chápána mnohdy primárně nikoliv jako svoboda jednotlivce, nýbrž jako svoboda určitého společenského celku (v Česku typicky za

habsburské monarchie a za německé okupace byla svoboda synonymem národního osvobození; ve Francii před Velkou revolucí šly požadavky rovnosti a svobody sice ruku v ruce, avšak šlo o zajištění rovnosti a svobody třetího stavu v poměru k prvním dvěma stavům).

Z axiomatické teze o rovnosti lidských jedinců vyplývá, že člověk se již rodí jako tvor s jiným člověkem rovný. Pohlédneme však na proklamativní výrok, že „člověk se rodí svobodný“. Patrně se tím chce vyjádřit, že člověk již od svého zrození má automaticky určitá vrozená lidská práva. To je do reality promítnuté přesvědčení o rovnoprávnosti lidských jedinců a o tom, že určitá práva jim náleží, i kdyby nebyla normativně vyjádřena. U svobod však takto automatické promítnutí do reality ve smyslu zmíněného proklamativního výroku není. Záleží samozřejmě na tom, co se v tom kterém ohledu rozumí svobodou; že by však člověk byl svobodný, jakmile se narodí, zřejmě není pravda. Především již v momentu příchodu na svět je on, a v naprosté většině případů i jeho matka, závislý na pomoci další osoby. Ještě důležitější je jeho závislost na pomoci další bytosti, která mu po relativně dlouhou dobu bude poskytovat stravu, ošacení atd.

Uvádí se někdy, že svoboda je svou podstatou negativní, neboť znamená zbavení se nesvobody. Bylo by z tohoto pohledu zajímavé zkoumat, v jakých aspektech a ve kterých fázích svého života je lidský jedinec omezován na své svobodě. Nejčastěji se uvažuje o omezování právními normami vydávanými státem, ale vedle toho je člověk omezován i svým začleněním v rodině, ve škole, v zaměstnání apod.; je také omezován i jinými normami než právními (normy morální, normy společenského styku apod.), ale mnohdy i tím, co sice přijal zvnějška, ale současně nosí v sobě jako omezující faktory (např. pověrami požadované určité způsoby chování).

Narazili jsme tu na vztah svobody a práva. I zde je problém složitější, než se zdá na první pohled. Právo je někdy chápáno jako souhrn právních norem (právo v objektivním smyslu), jindy jako oprávnění (právo v subjektivním smyslu). Přitom oprávnění jsou někdy vyjádřena i normativně; a aby to bylo ještě složitější, někdy tentýž vztah je i v normativních textech označen jako svoboda a jindy jako právo (viz např. v ústavních textech svoboda shromažďovací a právo shromažďovací).

Z hlediska našich úvah o významu rovnosti jako kriteria demokracie a demokratismu však podstatně větší význam než naznačené zmínky o vztahu rovnosti ke svobodě a svobody k právu má otázka **vylučování velkých složek populace** jednak z dopadu rovnosti ve zmíněném axiomatickém smyslu, jednak z dopadu rovnoprávnosti.

Z okruhu lidských bytostí byli vylučováni někdy otroci (častěji však byli vylučováni z dopadu rovnoprávnosti), ale v některých kulturách i ženy nebo např. lidští tvorové s rudou barvou pleti. To ovšem ještě neznamená popření naší výchozí teze o rovnosti lidských jedinců; určité okruhy lidských jedinců podle našeho pojetí nejsou prostě lidskými jedinci ve smyslu oněch omezujících

pohledů. Otázka rovnosti lidských jedinců je sice předmětem **vyznání** (je nedokazatelným axiómatem), avšak otázka, zda ten který tvor má povahu lidské bytosti, je předmětem vědeckých (v daném případě zejména antropologických) výroků opíraných o racionálně založené **důkazy**. Naše pojetí je v souladu se závěry moderní antropologie, z nichž dovozujeme, že pro bytost, která se narodila z lidské matky (primární biologická určenost), nelze použít k vyloučení povahy lidské bytosti další základní biologické diference (pohlaví, věk, rasa). (Rasová diference je tu samozřejmě nerozhodná nejen pro zroence, ale i pro rodičku.)

Jiná je situace, kdy určitým velkým částem populace se neupírá, že jde o lidské jedince, ale neumožňuje se jim užívat určitých práv (zejména politických), která mají k dispozici jiné velké části populace, tj. jsou vylučovány **z dopadu rovnoprávnosti**. Odhlédneme-li pro zjednodušení od rozlišování svobodných a otroků (viz výše), patricijů a plebejů, pánů a poddaných, apod., jde zvláště o nepřiznání politických práv ženám, a to některých politických práv (jmenovitě aktivního a pasivního volebního práva) i v systémech, které jsou považovány za demokracie (např. volební právo žen ve Švýcarsku ještě v polovině 20. století). (V antické aténské demokracii přišly k uplatnění zřejmě oba typy vyloučení, a to jednak otroků (s výhradami výše uvedenými) z okruhu lidských jedinců, jednak žen, pokud jde o politická práva.)

Z těchto poznámek o významu rovnosti ve vztahu k demokracii a demokratismu plyne praktický závěr, že vyznávání přirozené rovnosti lidských jedinců se promítá do předpokladu (popř. postulátu) rovnoprávnosti. Jen při rovnosti práv a povinností všech lidských jedinců (s pochopitelnou korekturou věku a svéprávnosti) je možno mluvit o **demokracii** v daném společenském celku. Jinak by subjekt vlády (lid) nebyl totožný se souhrnem všech lidských jedinců na určitém území. Při nerovnoprávných jedincích by nemělo také smyslu je počítat, dovozovat jejich většinu apod. Ovšemže tu mluvíme o demokracii (lze-li tak říci) absolutní, pojmově čisté (viz výše zmíněnou švýcarskou demokracii z poloviny dvacátého století), jež v realitě bude leckdy jen postulátem, resp. programovým bodem. Ideové východisko Demokratického klubu (viz členskou přihlášku a Stanovy Dk) vyjadřuje tuto realitu-postulát tak, že *„lidští jedinci jsou si rovni navzájem i ve vztahu k veřejné moci, a to bez ohledu na jejich pohlaví, rasu, jazyk, národnost, původ, povolání, majetek, sociální postavení, stupeň vzdělání, náboženské vyznání nebo politické či jiné smýšlení“*. Nyní byla řeč jen o demokracii. Pokud pak jde o **demokratismus**, zde stále širší, hlubší a praktičtější uplatňování rovnosti je jedním z primárních kritérií pro hodnocení míry demokratismu v daném společenském celku, a to ať v systému, který je demokracií, ať v systému předdemokratickém nebo postdemokratickém.

5. Falešná demokracie a falešný demokratismus

Mluvíme-li v této úvaze o demokracii a demokratismu, máme na mysli demokracii a demokratismus reálný, nepředstíraný, skutečný, tj. odpovídající definici, podle níž je demokracie určena tím, že subjektem vlády je lid. Vedle toho však existují případy falešné (neexistující, předstírané, podvodné) demokracie a falešného demokratismu.

Falešná demokracie zahrnuje případy, kdy určitý systém sám sebe označuje za demokracii, ač jí ve skutečnosti není. Příkladem toho jsou totalitní systémy komunistického typu; někdy dokonce komponují demokracii i do svého oficiálního označení (viz býv. Německou demokratickou republiku). Mezi případy falešné demokracie nelze ovšem zahrnout systémy, které se výslovně od demokracie distancují, takže ji ani nepředstírají. Příkladem je zde totalitní systém nacismu a příbuzné systémy fašistického typu.

Falešný demokratismus se vyskytuje pochopitelně vždy v rámci falešné demokracie. Viz tu řadu položek tzv. stalinské ústavy a ústav dalších států komunistického typu, např. proklamované svobodné volby s tajným hlasováním konfrontované s realitou víceméně nucené účasti na volbách s veřejným hlasováním, princip vyhlašované rovnosti občanů v konfrontaci s realizovanou teorií o zvláštním poslání a postavení určité třídy a s kategorií tzv. „bývalých“ lidí apod. Avšak prvky falešného demokratismu se vyskytují i tam, kde demokracie předstírána není; povšimněme si, jak v přiznaně (dokonce i proklamativně) nedemokratických systémech skutečný subjekt vlády (oligokratická skupina, diktátor nebo jiný monokrat) povolává lid nebo jeho části k inscenovaným manifestacím a dokonce vyvolává rozmanité podoby všelidových hlasování.

K vyloučení omylu je tu však třeba připomenout to, co je podrobněji uvedeno na jiných místech, totiž že vedle prvků falešného demokratismu existují v rámci předdemokratických a postdemokratických systémů reálné prvky demokratismu, jež však zřejmě k subjektu vlády v daném systému nemají žádný pozitivní vztah (odbojové aktivity, hnutí odporu, ale i v poměrně klidných obdobích pouhé posilování oddanosti procesní demokracii ve vnitřní orientaci jedinců apod.).

Falešné demokracie a falešný demokratismus jsou ovšem jevy negativní, z našeho hlediska nepřijatelné a škodlivé. Jejich fiktivnost (resp. podvodnost) zatemňuje pravý stav věci a tím je způsobila mást méně orientované anebo relativně lhostejné jednotlivce. Avšak skutečnost, že nedemokratické subjekty vlády cítí potřebu se k nim (byť jen podvodně) utíkat, ukazuje současně na to, jak v obecném vnímání jsou silné a přitažlivé faktory demokratismu (resp. jen některých prvků), popř. i demokracie.

6. K pojmům politiky a veřejné moci a k otázce vztahu řádu a demokracie

Předmětem politiky i politologie je veřejná moc. Zatímco **politika** se zabývá předmětnou problematikou **prakticky**, **politologie** se jí zabývá **teoreticky**. Do dané problematiky náleží otázka, jak získat veřejnou moc (popř. podíl na ní), jak ji (popř. podíl na ní) udržet nebo rozšířit, jakým způsobem s ní nakládat a k jakým cílům ji využívat, jakož i otázka, jak bez podílu na veřejné moci ovlivňovat způsob a cíle nakládání s ní.

Povedeme-li tuto úvahu na půdorysu pluralitní demokracie, půjde o podíl na veřejné moci časově ohraničený, tj. např. o podíl politické strany pro dané volební období. Po vyčerpání časového vymezení nastoupí otázka udržení již získaného podílu na veřejné moci, resp. jeho rozšíření. **Způsob nakládání s veřejnou mocí** zde znamená respektování **politické** demokracie (procesní demokracie), tj. *„že subjektem vlády je lid, vůle lidu se zjišťuje zejména svobodným a tajným hlasováním ve volbách nebo referendu, ve vztazích státních orgánů se promítá zásada dělby moci, soudy jsou nezávislé, ochraňují se lidská a občanská práva a svobody, uplatňuje se vláda zákona, pluralita politických subjektů atd.“* (Viz Idea Dk v Deváté souhrnné informaci o Dk.) **Cíle využívání veřejné moci** budou především v oblasti **materiální** demokracie (ekonomika, sociální zabezpečení včetně zajištění zdravotní péče, vytváření a spotřeba kulturních statků, péče o životní prostředí). Avšak podle konkrétní situace mohou některé cíle náležet svou podstatou do demokracie politické, např. dosažení určitého stupně veřejného pořádku nebo vyřešení jmenovité otázky vnějšího zabezpečení státu.

V pluralitní demokracii mají hlavní transmissní roli ve vztahu mezi občanstvem a orgány (zejména zastupitelskými) politické strany a hnutí. Avšak vedle těchto subjektů, které usilují o **získání, udržení nebo rozšíření podílu na veřejné moci**, mají významnou roli také občanská sdružení, resp. ta z nich, která jsou zaměřena na způsob realizace a na cíle veřejné moci. Jde jednak o občanská sdružení sledující způsob realizace veřejné moci, tj. politickou demokracii (sem náleží typicky právě Demokratický klub a také např. hnutí usilující o ochranu lidských práv), jednak o občanská sdružení sledující určité cíle spíše z oblasti demokracie materiální (např. ekologické iniciativy). Tato občanská sdružení jsou politickými organizacemi, neboť chtějí **ovlivňovat způsob realizace a cíle veřejné moci**, avšak neusilují získat podíl na veřejné moci (zejména se neúčastní voleb do zastupitelských orgánů). Charakter politických organizací nelze však přiznat těm občanským sdružením, která cílevědomě nemají žádný iniciativní vztah k veřejné moci (např. šachistické nebo filatelistické kroužky). V blízkosti občanských sdružení majících charakter politických organizací se nacházejí zčásti odborové organizace (a to tou svou částí, která přesahuje vztah mezi zaměstnanci a soukromými podnikateli v konkrétní hospodářské organizaci a která zasahuje např. do přípravných legislativních prací), popř. s obdobným

omezením i církve, a ovšem také organizace zájmové samosprávy (profesní komory). Zřejmě by sem patřila i masmedia v té své části, která se týká aktuální problematiky způsobu realizace a cílů veřejné moci, avšak jen pokud jde o praktické (nikoliv politologické) ovlivňování zmíněného způsobu a cílů. – Snahu ovlivňovat způsob realizace a cíle veřejné moci, aniž by usilovaly o podíl na ní, vykazují však vedle zde zmíněných občanských sdružení (popř. odborových organizací, církví, profesních komor a zčásti masmedií) také další významné subjekty, a to firmy a jiné zájmové (mnohdy velmi mocné) ekonomické skupiny. Pokud by působily veřejně a legálními prostředky, bylo by možno je prostě přiřadit k již vyjmenovaným subjektům. Samostatnou zmínku zde však zaslouží právě proto, že jsou v jejich aktivitě někdy přítomny též nebezpečné, společensky nežádoucí instrumenty ovlivňování výkonu veřejné moci, které jsou svou povahou nelegální, a proto utajované (až po pokusy korupčně ovlivnit individuální politiky). Tato nelegální a skrytá aktivita nepatří ovšem ke specifickým znakům demokracie (vyskytuje se běžně v systémech, jež demokraciemi nejsou), ale hrubě ji narušuje, a to zejména ve stránce procesu, i když vlastním cílem je dosažení určitých výsledků ve stránce materiální.

Na základě toho, co právě řečeno, lze podat tuto definici:

Politika je praktická aktivita směřující **buď** (1) k získání, udržení a rozšíření podílu na veřejné moci a k využívání tohoto podílu k vytyčeným cílům, **anebo** (2) k ovlivňování způsobu a cílů při nakládání s veřejnou mocí.

Jestliže politiku (a také politologii) definujeme za použití pojmu veřejné moci, je třeba definovat také sám **pojem veřejné moci**. Obecně vzato, moc lze chápat jako způsobilost prosazovat vlastní vůli. Vedle veřejné moci však existují i jiné typy moci, jež se od ní liší jednak dosahem (např. rodičovská moc je omezena na rodinu), jednak způsoby prosazování vůle (rozmanitost instrumentů donucení od přesvědčování a výzev až po fyzické násilí). Pokud jde o **dosah**, veřejná moc dopadá na všechny osoby a další subjekty nacházející se na území, kam dosahuje působnost orgánů – držitelů moci (u ústředních orgánů státu celý stát, u územních orgánů státu, např. u soudů, a u orgánů územní samosprávy jejich vymezená územní působnost). V tomto rozsahu veřejná moc uplatňuje vůli, jež je zpravidla **vyjádřena** v právních normách (ústava, zákony, nařízení vlády, vyhlášky atd.) a v aktech aplikace práva (rozhodnutí správních orgánů v konkrétních věcech, rozsudky a usnesení soudů apod.). Přitom k **prosazení** takto vyjádřené vůle, pokud není zavázanými subjekty spontánně naplňována, má veřejná moc k dispozici výzvy, hrozby vynucení žádoucího chování zavázaných subjektů a posléze i samo donucení silou, které realizuje svými specializovanými složkami a zařízeními (policie, další složky disponující fyzickou silou, věznice apod.).

Lze tedy dojít k této definici:

Veřejná moc je způsobilost subjektu vlády prosadit svou vůli vůči všem subjektům na území, na které se vztahuje.

K tomu je vhodné poznamenat, že jde o všechny subjekty, ať jsou ve vztahu nadřízenosti a podřízenosti nebo mimo podřízenost (např. občané, občanská sdružení apod.). Rozumí se, že ten který orgán může na území, na které se vztahuje jeho prostorová působnost, prosazovat svou vůli jen v mezích své působnosti věcné (např. orgán státní správy nemůže uskutečňovat ani v celostátní úrovni působnost zákonodárnou, správní orgán nemůže vydávat rozsudky, soud nemůže vydávat správní rozhodnutí mimo sféru soudnictví atd.).

V politologické literatuře se v posledních obdobích vyskytuje častěji **termín „řád“** v nejobecnějším smyslu (řekněme zde předběžně) společenského uspořádání. Ne že by tento termín v uvedeném smyslu byl nový. Byl užíván i dříve. (Vzpomeňme již nacistický postulát vytvořit nový řád – „neue Ordnung“.) Avšak v současné době bývá častěji uváděn ve vztahu k demokracii. Vyskytuje se i termín „demokratický řád“ a hlavně se klade otázka, zda řád je předpokladem demokracie (zřejmě nikoliv i naopak) a dokonce otázka, zda řád je významnější než demokracie. Tato poslední otázka by ovšem měla smysl jen v tom případě, že bychom znali a pojmenovali hodnotící hlediska: z jakého hlediska je významnější řád než demokracie nebo naopak. Z hlediska obecné (formální) logiky však tato otázka tak nesmyslná být nemusí, pokud ovšem budeme stavět do vzájemného vztahu pojmy, nikoliv realitu společenského uspořádání (viz závěr této stati).

V každém případě (ať pokud jde o logiku pojmů, ať pokud jde o realitu společenského uspořádání) jsou však **řád a demokracie** ve vztazích, jež nelze přehlížet. Potíž je však (obdobně jako v řadě jiných případů) v tom, že pojem řádu (pro potřebu uvažování o vztahu k demokracii) není přesněji definován. Sama jazyková podoba slova „řád“ připouští více homonym. Z nich by jako východisko pro naši další úvahu bylo nejspíše použitelné vymezení „souhrn zásad, pravidel, podle nichž se něco děje nebo koná; pořádek“ a „uspořádání, organizace něčeho“ (viz heslo „řád“ v osmidílném Slovníku spisovného jazyka českého, Academia, Praha 1989). Naproti tomu by nebylo použitelné např. vymezení uvádějící řád jako „společnost, sdružení lidí spojených určitými pravidly“ (mnišské řády apod.) nebo jako druh vyznamenání, popř. jako „systematickou skupinu zahrnující příbuzné čeledi“ v botanice a zoologii (viz v tomtéž slovníku).

V další úvaze nutno začít poznámkou, že řád ve smyslu souhrnu, popř. systému norem sám o sobě zřejmě nepostačí. Šlo by především o souhrn norem právních (právní řád sestávající z norem obyčejových a pozitivních), norem morálních (etika) a popř. i norem společenského chování (etiketa), jež se v různé míře překrývají, avšak výsledný řád by tu byl stále jen souhrnem pravidel. Řád v námi sledovaném smyslu však není jen souhrn norem (ať jakékoliv povahy), ale stavem, kdy tyto normy fungují tak, že lidští jedinci a další zavázané

subjekty jejich závaznost uznávají a v podstatě spontánně se jimi řídí, i kdyby s jejich cílem a obsahem nesouhlasili. Mohli bychom si tedy pojem řádu pro naši potřebu vymezit tak, že jde o souhrn pravidel chování, která jsou zavázanými subjekty více méně spontánně dodržována. (Nepominutelná je tedy jak platnost normy, tak i její praktická aplikace.) Ono „více méně“ znamená, že reálně nutno připustit výskyt excesů, na něž nositel veřejné moci reaguje tak, že jim zabrání (výzvou, pohružkou sankcí, přímým donucením) a event. s nimi spojí sankci (jež ovšem nemusí být vždy trestní povahy). Jestliže nejde o výskyt jen jednotlivých excesů, nýbrž o masové reálné nedbání platné normy a nositel veřejné moci není způsobilý mu zabránit, nastává v daném vztahu protiklad řádu, totiž anarchie.

Někdy bývá řád jako celek (tj. systém celého společenského uspořádání) stavěn do protikladu k **anarchii**, takže se uvádí, že je buď řád, anebo anarchie. Zde je však na místě určitá obezřetnost: Stav totální anarchie znamenající současnou negaci platnosti a dodržování pravidel ve všech stupních od fungování nejvyšších státních orgánů až po každodennosti všedního života („koupě chleba“) sotva kdy nastane. Naproti tomu fungující řád zahrnuje všechna patra. Tím se dostáváme do blízkosti s otázkou **revoluce**. Pro názornost vezměme demokratickou revoluci a protidemokratickou revoluci, jež vždy znamenají změnu nebo pokus o změnu subjektu vlády použitím nelegální moci nebo hrozby mocí (i když forma takové revoluce může být velmi rozmanitá, a to např. od palácové revoluce, puče či povstání až po občanskou válku; obvykle bude záležet na tom, jak dosavadní držitel moci bude připraven i skutečně odhodlán klást odpor). Zde pak anarchie je zpravidla jen v nejvyšších patrech a znamená, jak ze samotného termínu vyplývá, absenci vládnutí. Stará moc již plně nefunguje a nová moc ještě plně nefunguje. Avšak v nejnižších patrech uspořádání společnosti život ještě po různě dlouhou dobu běží dál, tj. v řádu.

Jako **fungující celospolečenský řád** si vesměs představujeme, že fungují nejvyšší i další orgány, je zajištěna bezpečnost života, zdraví, důstojnosti a majetku, bezpečnost obydlí a bezpečnost cest, pravidelnost pro pracovní a vzdělávací aktivitu apod. Naskytá se otázka, zda by nebylo vhodné namísto nedefinovaného pojmu řádu užívat prostě výrazu „veřejný pořádek“. Nejsm si tu zcela jist, pokud by pojem veřejného pořádku zahrnoval jen souhrn norem a nikoliv též jejich běžné dodržování. Pro pochopení těchto mých nejistot ocituji heslo „veřejný pořádek“ a připojím heslo „anarchie“ z Všeobecné encyklopedie Diderot v osmi svazcích (1999). Podle tohoto pramenu **anarchie** je „*obecný stav společnosti bez zákona a nejvyšší vlády; politický nepořádek, chaos*“. **Veřejný pořádek** pak je „*souhrn určitých pravidel jednání na veřejnosti, jejichž zachování podmiňuje (podle obecně sdíleného přesvědčení) existenci pokojných a řádných společenských vztahů. Ne všechna tato pravidla jsou výslovně formulována v právních normách (pojem veřejného pořádku není právně definován), právo však zachování veřejného pořádku chrání. V oblasti správního práva je přestupkem proti veřejnému pořádku např. porušení nočního*

klidu nebo vyvolávání veřejného pohoršení“. (Poznamenávám, že citovaná encyklopedie heslo „řád“ neobsahuje vůbec.)

Na závěr se vraťme k výchozí otázce vztahu řádu a demokracie. **Věcně** je řád předpokladem demokracie. Demokracie mimo řád nemůže existovat. Není-li řád, není také žádná „kracie“, tedy ani demokracie. Řád sám o sobě ovšem také nemůže existovat, vždy předpokládá nějaký subjekt vlády (autora norem a prosazovatele jejich aplikace). **Pojmově**, tj. z hlediska obecné (formální) logiky je pojem řádu vyšší než pojem demokracie. Je totiž obecnější, neboť má méně specifikujících znaků (neobsahuje jako specifikující znak označení subjektu vlády). Každá demokracie je řádem, ne však každý řád je demokracií. Proto lze připustit i výše připomenutý termín „demokratický řád“. I totalita nacismu měla svůj řád, stejně jako totalita bolševismu. Svůj řád měla i konstituční monarchie habsburská a předhusitské Čechy a svůj řád mají i primitivní společenské celky současnosti.

7. Demokracie procesní a demokracie materiální

Jako podstatné znaky demokracie se uvádějí, že jde jednak o vládu lidu, jednak vládu pro lid. V teorii se první znak (nebo stránka) demokracie označuje za demokracii formální, druhý za demokracii materiální. Dk se ve svých materiálech vyhýbá označení „demokracie formální“, a to pro nebezpečí, že by věc mohla být chápána tak, že jde o demokracii toliko formalistickou, tj. neskutečnou, nereálnou, předstíranou apod. Výrazové dvojici formální – materiální přesně odpovídá výrazová dvojice procesní – materiální, u níž nebezpečí záměny formálního za formalistické nehrozí.

V obou zmíněných případech je slovo „materiální“ bez problémů; jde o tu stránku demokracie, která znamená, v čí prospěch se vládne, totiž ve prospěch lidu. **Materiální stránka demokracie** je tedy stránkou teleologickou (účeloslovnou), neboť vyjadřuje, že účelem vlády je prospěch lidu. V poměru ke zmíněné stránce procesní je stránkou výsledkovou. S materiální demokracií se spojují hodnoty prosperujícího hospodářství, zajištěnosti sociální, zabezpečení zdravotní péče, zabezpečení a podpora vzdělávání, dosažitelnost kulturních statků, přijatelné životní prostředí, zajištěnost veřejného pořádku atd. Protože tyto hodnoty jsou v obecném povědomí vesměs chápány výrazně pozitivně (neboť jsou blíže primárním potřebám člověka), bývá mnohdy materiální demokracie v poměru k demokracii procesní chápána jako hlavní a nesporná; vyskytují se (v Česku typicky v poslední době) v souvislosti s tím dokonce vulgární myšlenky, že by bylo možno některé z principů procesní demokracie obětovat nebo omezit („i kdyby bylo trochu té totality“), hlavně když budou dány ony pozitivně posuzované materiální hodnoty.

Pokud jde o **procesní stránku demokracie**, je věc poněkud složitější. Proces znamená postup. Do procesní stránky demokracie tedy nepochybně patří,

jak se vytváří a zjišťuje vůle lidu, jak se při realizaci respektuje princip dělby moci, nezávislosti soudů, plurality politických subjektů, ochrana lidských a politických práv atd. To je však stále jen proces; není výslovně vyjádřeno, že subjektem vlády je lid a že se v uvedeném procesu realizuje právě jeho suverenita. Přitom suverenita lidu, tj. zda subjektem vlády je lid, je dána v jednoduché alternativě (buď ano, anebo ne). Naproti tomu proces realizace této suverenity může vykazovat velmi rozmanité podoby; viz např. demokracii přímou a zastupitelskou a v rámci demokracie zastupitelské uplatnění principu buď proporcionality, anebo většiny, dále rozmanitost v šíři katalogu práv člověka a občana a jejich rozmanitý způsob ochrany a uskutečňování.

Idea Demokratického klubu užívá výrazu „demokracie politická“, který má pokrýt jak subjektivou, tak i procesní charakteristiku demokracie. Staví pak proti sobě demokracii politickou a demokracii materiální. Avšak ani toto řešení není bez problému: vždyť i demokracie materiální je součástí politiky (jde o cíle využívání veřejné moci). Nejpřesnější by asi bylo uvádět, že demokracie je určena tím, že subjektem vlády je lid, a ten tuto vládu realizuje v podobě demokracie procesní (jakým způsobem se vládne) a v podobě demokracie materiální (v čí prospěch se vládne). Avšak: vládnutí ve prospěch lidu je myslitelné i mimo demokracii, kdežto demokratický proces vládnutí nikoliv. Proto snad možno hledět na věc tak, že označení „demokracie procesní“ zahrnuje řešení jak otázky subjektu, tak otázky způsobu realizace (procesu v nejvlastnějším slova smyslu). Pro Ideu Demokratického klubu by z toho vyplýval terminologický závěr, že výraz „demokracie politická“ by bylo vhodné v budoucnu v ní nahradit výrazem „demokracie procesní“.

Idea Demokratického klubu mluví o demokracii politické a materiální v souvislosti s otázkou, co z těchto dvou stránek demokracie je určující pro závěr, zda daný systém je demokracií. Uvádí, že „*pro určení, zda ten který stát, popř. společnost, je demokracií, je rozhodující demokracie politická, tj. že subjektem vlády je lid*“. Pak charakterizuje demokracii politickou příkladem typických procesních principů a pokračuje: „*Tzv. demokracie materiální (v čí prospěch se vládne) je pouze důsledkem demokracie politické. Navíc úroveň demokracie politické je určeno, zda a nakolik bude úspěšná demokracie materiální, tj. zda výsledky v oblasti hospodářské, sociální, kulturní a ekologické budou pozitivní z perspektivního hlediska, totiž zda žádoucích výsledků tu bude dosahováno spolehlivě, racionálně a progresivně.*“ K tomuto významnému konstatování je vhodné poukázat na to, že prospěch lidu vydávaly za účel své vlády i systémy, které demokraciemi nebyly (typicky totalitní režimy komunistického typu), přičemž někdy dílčích výsledků, pokud jde o hodnoty uvedené výše jako charakteristické pro demokracii materiální, skutečně i dosahovaly. Historie zná častější případy, kdy hodnoty materiální byly vydobyty úsilím nebo i bojem lidu proti držitelům moci, a také další případy, kdy poskytnutí materiálních hodnot chápali nositelé moci nikoliv se zřetelem na dobro lidu, nýbrž se zřetelem hlavně na posílení systému (viz např. program

triviálního školství v osvícenském absolutismu). Naproti tomu je nemyslitelné, že v systému, kde subjektem vlády je lid, by se vláda uskutečňovala vědomě v neprospěch lidu. (Uvádím tu slovo „vědomě“ proto, že racionalita každého rozhodnutí je ovlivněna stupněm poznání reality, takže omyly nelze vyloučit. Jiná je ovšem otázka změny rozhodnutí v důsledku změny samotné reality.)

Politické strany se ve svých programech liší především pokud jde o představy o demokracii materiální. Demokratický klub naproti tomu je soustředěn na demokracii procesní (ve znění Ideje Dk na demokracii politickou) a výslovně o sobě uvádí, že není nositelem speciálních zájmů, tj. zájmů v oblasti hospodářské, ekologické, sociální, kulturní, národnostní apod. To není dáno tím, že by znevažoval význam demokracie materiální, nýbrž tím, jak chápe své vlastní poslání, tj. soustředěné působení k podpoře demokratismu v uspořádání společnosti. Soustředění pozornosti na procesní demokracii a nereflexivní hodnocení speciálních zájmů (tj. hodnot demokracie materiální) v této pozornosti současně umožňuje v Demokratickém klubu vyloučit pohled „pravice – střed – levice“, který má značný význam při diferenciaci a klasifikaci politických stran. A to zase umožňuje, aby členství v Klubu bylo slučitelné se členstvím ve kterékoliv politické straně demokratického typu.

V této úvaze se v souladu s Ideou Dk dovozuje, že pro určení, zda společenský systém je demokracií, je **primární demokracie procesní**. Vztah demokracie procesní a materiální tu však vyžaduje dvě poznámky.

První poznámka: Využití **politických práv jedince** má hranice dané hodnotami demokracie materiální, konkrétně situací sociální (bezdomovec hledající v popelnici použitelné zbytky potravy zřejmě si bude sotva uvědomovat, že může být součástí politicky vládnoucího subjektu), situací kulturní (analfabet by v našich podmínkách neměl šanci se samostatně orientovat nejen v programech politických stran, ale ani vybrat si odpovědně kandidátní listinu, popř. i bezproblémově najít příslušnou volební místnost) a asi i jinými než sociálními a kulturními limity v momentální situaci (pro matku spěchající k horečnatě nemocnému dítěti nebude aktuální úvaha o volebním právu).

Druhá poznámka: V tomto případě jde o **využití politických práv** nikoliv jedinci, nýbrž relativně početnými skupinami lidí. Jde o skupiny takových lidí, kteří jsou ve svém společenském postavení oslabeni fyzickou situací (dlouhodobě podstatně omezená hybnost, smyslová omezenost), duševní situací (drogová a jiná závislost), nezpůsobilostí uplatnit se v zaměstnání pro jiná než fyzická a psychická omezení (jazykové bariéry, nedosažitelnost přeškolovacích programů), někdy etnickou příslušností a někdy i pohlavím. Vytyčení politických práv ovšem pro ně (z vnějšího pohledu) není bez významu, avšak je tu nebezpečí, že zůstanou právě jen vytyčením, proklamací. Primární však pro tyto lidi je (z vnitřního pohledu) sám fakt oslabení, jež se projevuje v oblasti hodnot materiální demokracie, a cesta k jejich překonání (odstranění nebo kompenzaci) vede opět přes hodnoty materiální demokracie (specializovaná

zdravotní péče, technické úpravy respektující omezenou hybnost a smyslové oslabení, specializované programy vzdělávací a profesně začleňovací apod.). Jeví se to tak, jako že u těchto skupin je obrácený vztah procesní a materiální demokracie. Zatímco u ostatních je procesní demokracie cestou k žádoucím výsledkům (k hodnotám materiální demokracie), u těchto skupin jsou hodnoty materiální demokracie cestou, kdežto hodnoty procesní demokracie jsou až jejich výsledkem (mnohdy jen pólem, který popřípadě zůstane nedosažen a pro oslabeného jedince event. i vůbec nevnímán). Věc je složitější o to, že sami oslabení jedinci a jejich skupiny jsou z hlediska mobilizace vlastního rozumu a vůle **zevnitř** značně diferencované. V některých případech vedou cílevědomý boj o kompenzaci opatřeními povahy právní, organizační a technické, zatímco v jiných případech své oslabení chápou jako legitimaci k vyčkávavé pasivitě anebo jako fatální úděl. Pro subjekty, které usilují **zvnějška** o odstranění nebo kompenzaci faktorů oslabujících jedince a jejich relativně početné skupiny, je ovšem směr působení od procesní k materiální demokracii jednoznačně zachován, neboť (jak již připomenuto z Ideje Dk) úroveň demokracie procesní je určeno, zda žádoucích výsledků v oblasti hodnot materiální demokracie „bude dosahováno spolehlivě, racionálně a progresivně“.

8. K otázce účasti na hlasování

V této úvaze se na více místech uvádí, že v demokracii je subjektem vlády lid. Při tom se za lid považuje **souhrn** lidských jedinců žijících na daném území, a to bez ohledu na rozdíly biologické, sociální a další (negativní vymezení). Pozitivně lze vymezit souhrn tak, že jde o všechny dospělé jedince, kteří nepostrádají svéprávnost. To tedy znamená, že subjektem vlády v demokracii je lid jako celek, nikoliv jeho zlomek v rozsahu kolem poloviny nebo i menší. Přitom v Česku (avšak nejen zde) je nyní (koncem 20. století a počátkem 21. století) situace taková, že jako subjekt vlády se chová právě jen zlomek souhrnu jedinců. Vyvstává tak svrchovaně praktická otázka, zda takovýto systém je vůbec demokracií ve smyslu našich definic.

V praxi se to projevuje tak, že hlasování v referendu, ve volbách do té které parlamentní komory či ve volbách orgánů územní samosprávy, se účastní nikoliv souhrn všech voličů, nýbrž jen jejich nevýrazná většina nebo dokonce i menšina. Úvah o příčinách tohoto jevu je bezpočet, přičemž všechny se shodují v tom, že odpovídají na otázku, nikoliv **proč** voliči **nehlasují** , nýbrž **proč se k hlasování nedostaví** . A právě v tom je jádro problému a snad i jeho řešení. Uvádí se, že lidé nepřijdou hlasovat jednou proto, že je počasí nepříznivé a nechce se jim vyjít na ulici, jindy zase proto, že je počasí příznivé, takže se nabízí trávit čas výletem nebo jinou rekreací v přírodě; opět jindy se nevypraví k hlasování prostě pro svou pohodlnost nebo pro pocit jakési „odpovědnosti“, že neměli možnost a zpravidla ani potřebu se zamyslet nad tím, které z navržených řešení nebo kandidátů by jim bylo nejbližší, a proto si pro jistotu nevyberou jako

preferované žádné řešení a žádného kandidáta, takže opět není vlastně důvod dostavit se k hlasování.

Účastník hlasování má právo volit kterékoliv z nabídnutých řešení nebo z kandidátů svobodně a své hlasování uskutečnit tajně, aneb rovněž tajně vůbec nevolit (vhodit do urny prázdnou obálku nebo obálku s hlasovacím lístkem upraveným tak, že se stal nezapočitatelným). Dovolím si vyslovit **hypotézu**, že občan, který se dostavil (resp. ví, že se dostaví, popř. že je povinen se dostavit) k hlasování, si zpravidla položí a **pozitivně** vyřeší otázku, jak volit, a to již předem; proto se také bude o nabízené možnosti více zajímat a zvolenou možnost více přijme za svou. Rubem této hypotézy je, že tentýž občan jen výjimečně bude řešit otázku výběru zcela **negativně** a že tedy rovněž jen výjimečně využije práva nevolit vůbec (za použití výše uvedených technik).

Jde tedy o otázku, zda při zachování práva svobodně a utajeně hlasovat by neměla být stanovena **zákonná povinnost se k hlasování dostavit**.

Takovouto úpravu měla první Československá republika a uplatnila se i ve volbách v roce 1946. Mají ji i některé státy, o jejichž demokratické povaze nejsou pochybnosti, a to v Evropě i mimo ni. Také v České republice existují plošně stanovené povinnosti dostavit se osobně před příslušný orgán (např. k osobnímu vyzvednutí občanského průkazu, donedávna povinnost všech v určitém roce narozených mužů dostavit se k odvodu) nebo učinit tak za jiné osoby (zápis k zahájení školní docházky, zápis do matriky narozených apod.).

9. Demokratizační faktory

Sledujeme-li proces demokratizace, tj. narůstání míry demokratismu vedoucí posléze až k uplatnění demokracie, vyvstane otázka, zda tento proces je jen výsledkem empirie v psychické a fyzické výbavě lidského jedince, anebo zda je zakódován v lidské povaze a způsobilosti, tedy zda jde o jakousi danost.

T. G. Masaryk ve spisku, který zde byl již připomenut (Demokratism v politice, vydání z roku 1912), uvádí: „*Přímá vláda doopravdy byla by vůbec nadmíru obmezena: Kolik jeden člověk dovede opanovat druhých! I v tom nejzazším asijském carismu je vláda nepřímá, ten jeden nevládne sám, nýbrž pomocí tisíců nad těmi miliony. Řada místodržících.*“ Masaryk se věcí zabývá z hlediska úvahy o praktické stránce přímé demokracie. Z našeho momentálního pohledu má však význam hlavně poznatek, že jedinec **nemůže bezprostředně sám** vládnout v celém rozsahu, kam až zasahuje jeho moc. Zůstaňme tedy u jedince-monokrata a pokusme se v tomto jednoduchém vztahu hledat odpověď na otázku, kterou jsme si položili:

Monokrat (monarcha, despota, diktátor) svou povahou směřuje tomu, aby jeho moc zahrnovala co nejvíce (lidí, území apod.), avšak jeho způsobilost bezprostředně realizovat tuto moc je omezená. Ke svému uspokojení se snaží subjekt vlády (sebe sama) rozšiřovat o další osoby (byť jemu podřízené). Je-li tomu tak, pak růst míry demokratismu (příčemž jedním z projevů tohoto růstu je

rozšiřování subjektu vlády) je objektivní nutností (přes všechny retardace, regrese atd.) Z toho by bylo možno dovodit, že empirie omezuje uplatnění zmíněných retardací a regresí, avšak i kdyby jí nebylo, tendence k narůstání míry demokratismu není trvale potlačitelná; je daností lidských psychických a fyzických dispozic. Protiklad mezi snahou o maximální rozšíření moci a nemožností realizovat toto rozšíření bez zapojení dalších subsubjektů (protiklad „velkých očí a krátkých rukou“) a z tohoto protikladu vyplývající objektivní nutnost rozšiřování vládnoucího subjektu je však jen jediným, i když věcně a časově primárním projevem jednoho z demokratizačních faktorů. Nazvěme jej (pro účely této úvahy) **faktorem limitovým**. (Limitovaná praktická způsobilost limituje bezprostřední realizaci nelimitované snahy po moci.)

Dalším demokratizačním faktorem vedle faktoru limitového (a) je faktor, který by bylo možno nazvat **faktorem liberačním** (b). Poddaní a také zmíněné subsubjekty jsou pod tlakem nejrozmanitějších omezení, která mají základ v subjektu vlády a projevují se jako ekonomické i jiné omezování, útlak a v nejmírnějším případě jako závislost. Normální lidský jedinec směřuje k co nejplnější seberealizaci, jejímž předpokladem je, ne-li plná svoboda, tedy alespoň uvolnění pout; tenduje tedy k oslabování až likvidaci nesvobody. Uvádíme zde pro zjednodušení jakýsi laboratorní obraz na jedné straně nositele moci (suveréna v podobě monokrata) a na druhé straně jím ovládaného jedince. Ve skutečnosti však nesvoboda je tak jako moc suveréna zprostředkována zmíněnými subsubjekty. Avšak nejde vždy jen o politickou moc a politickou nesvobodu. Normální jedinec se snaží osvobodit nejen od nesvobody ekonomické a jiné (!), jež pramení u nositele politické moci, ale i od jiné nesvobody, která je založena rodinnými a jinými příbuzenskými vztahy, generačními a sousedskými vztahy, vlastní zdravotní nebo obecně fyzickou situací, přínáležitostí k obci, státu, etniku, církvi apod. Sumárně řečeno, lidský jedinec přímo ze své povahy směřuje k sebeosvobození, liberaci (odtud název zvolený pro tento demokratizační faktor).

Konečně uveďme třetí (a snad poslední) z této skupiny demokratizačních faktorů, jejichž společným základem je lidská danost; výraz „lidská danost“ tu v řešených souvislostech užívám pro označení tendence v chování lidského jedince založené na vlastnostech a způsobilostech daných mu, byť v různé a kolísavé míře, neoddělitelně již tím, že je člověkem. Tímto třetím demokratizačním faktorem je (c) **faktor ekvitační**. Již z jazykové podoby tohoto výrazu je zřejmé, že jde o ekvitu (aequitas = rovnost), avšak nikoliv ve statickém smyslu, nýbrž opět o tendenci, úsilí směřující k jejímu dosahování (proto částice „-izační“). Uplatnění faktoru liberačního směřuje k odstranění nebo omezení nesvobody, která se projevuje působením skutečností z hlediska lidského jedince nikoliv nutných, tedy právě odstranitelných nebo omezených. V případě působení faktoru ekvitačního jde o skutečnosti, od nichž nelze osvobodit: pohlaví, věk, rasa. Danosti pohlaví, věkové kategorie a rasové příslušnosti se nelze vzepřít. Jsou dány (pokud jde o pohlaví a rasu absolutně,

pokud jde o věkovou kategorii relativně; věkové kategorie se u daného jedince mohou v průběhu života měnit, běh času a tudíž stárnutí však nikoliv). Negativní důsledky těchto skutečností jsou však v podstatě stejné jako u těch, vůči nimž směřují faktory liberační. Od pohlaví, rasové příslušnosti a věku nelze osvobodit, avšak negativní důsledky lze omezit nebo odstranit naplněním požadavku rovnosti (v praktické aplikaci rovnoprávnosti) pohlaví, ras a věkových kategorií. Heslovitě vyjádřeno: ženy, barevní a senioři (a také osvícení muži, nebarevní a lidé produktivního věku) jsou nositeli tendencí k rovnosti (k vyrovnání se v právech a svobodách) mezi protilehlými částmi populace. Realizace těchto tendencí nemusí mít povahu jen velkých celoplošných změn na způsob přiznání volebního práva ženám, ale i drobných změn realizovaných v rodině, v zaměstnání, ve škole atd. Důležité z hlediska problematiky demokratismu je to, že každá (celoplošná i drobná) realizace této danosti, tj. tendence k dosahování rovnosti (tedy ekvityzačního faktoru), posunuje míru demokratismu dané společnosti v žádoucím směru.

Právě probrané demokratizační faktory založené na lidské danosti (faktor limitový, liberační a ekvityzační) se projevují jako tendence k určitému jednání nebo chování člověka, a to tendence, která může být, avšak nemusí být provázena rozvažující racionalitou. Touha, puzení, tendence tu racionalitu předcházejí. Vedle demokratizačních faktorů založených na lidské danosti jsou však i demokratizační faktory, u nichž je racionalita přítomna vždy a namnoze převažuje. Jde o faktory garanční (d) a faktory adjuvační (e).

Faktory garanční jsou výslovně zmíněny již v Ideji Demokratického klubu, která používá český výraz „činitel“ tam, kde tato úvaha užívá významově totožný výraz „faktory“. Idea Dk konstatuje význam demokracie a příznivé míry demokratismu v uspořádání společnosti a pak uvádí: *„Poněvadž tyto hodnoty, jsou-li ponechány spontánnímu vývoji, jsou zákonitě ohrožovány, pokud jde o míru demokratismu, a dokonce i pokud jde o existenci demokracie, je třeba podporovat uplatnění činitelů působících k ochraně demokracie a posílení míry demokratismu (garanční činitele).“* Návazně pak Idea Dk pokračuje: *„Do soustavy garančních činitelů náleží především úroveň demokratismu ve výchově a vzdělání občanů a samy garanční činitele demokratického státu. Nejdynamičtější úloha mezi garančními činiteli by měla náležet politickým organizacím v nejširším smyslu.“* Již z citovaného je zřejmé, že garanční faktory jsou žádoucí, ale nevznikají samy sebou. Je nutno je pěstovat. Ony sice působí objektivně svou vahou, ale nejsou vždy koncipovány s programem garantování. Zaměření lidského jedince k pozitivnímu hodnocení a prosazování procesního demokratismu jistě není tímto jedincem chápáno jako garanční faktor, ale při jeho existenci v podstatné části populace se jím objektivně může stát. Naproti tomu politické organizace někdy zčásti (např. politické strany), a někdy cele (např. Demokratický klub) jsou vázány na garanční působení. Síla garančních faktorů je ovšem relativní. Jen v jejich

souhrnu je dáno, že objektivně mohou garantovat (zaručovat) posilování míry demokratismu a uchování demokracie. Je však třeba přijímat spíše skepticky myšlenku, že by jednotlivý subjekt vyznávající potřebu garančního působení (např. Demokratický klub nebo jednotlivá politická strana anebo demokraticky orientovaný jednatel, popř. i poměrně velká skupina takových jednotlivců) mohl sám být garantem (že by tedy on sám svou existencí a působením zaručoval) zachování demokracie a růstu demokratismu.

Garanční faktory jsou mezi demokratizačními faktory jediné, které se mohou uplatnit jen v rámci realizované demokracie. Ostatní demokratizační faktory, tj. (a), (b), (c) a (e), se mohou uplatnit v systému, který je demokracií, i v systémech předdemokratických a postdemokratických. (Bylo by proti logice věci, kdyby demokratizační faktor garantoval nedemokratický, popř. antidemokratický status quo.) Jinak však garanční faktory mohou a měly by být přítomny v působení (popř. i vnitřním upořádání) všech typů subjektů uvedených dále v klasifikaci prvků demokratismu v realizované demokracii (od jednotlivců přes organizace a orgány samosprávy až ke státním orgánům i k okruhu orgánů a organizací vázaných na státní orgány a orgány územní samosprávy).

Adjuvační faktory (název je odvozen od latinského adiuvere = podporovat, posilovat, povzbuzovat) jsou směrem svého působení příbuzné faktorům garančním. Liší se však od nich svou intenzitou: jejich cílem není garantovat (popř. spolugarantovat) zachování demokracie a růst demokratismu, nýbrž je toliko podporovat. (Srov. momentální prodemokratické nálady, popř. krátkodobě vyznávané prodemokraticky orientované názory velkých skupin obyvatelstva jakožto faktory adjuvační a naopak trvalé resp. dlouhodobé argumentačně založené prodemokratické přesvědčení takovéto části obyvatelstva jakožto faktor garanční.) Zdá se, že u adjuvačních faktorů je poněkud nižší míra jejich racionálního založení a větší riziko nestability. Současně však v systémech, které nejsou demokraciemi (a kde se tudíž garanční faktory uplatňovat nemohou) jsou adjuvační faktory jedinými racionálně založenými demokratizačními faktory. V realizovaných demokraciích pak může roli adjuvačních faktorů hrát samo demokratické prostředí. V takovýchto systémech budou subjekty, které jsou nositeli adjuvačních faktorů v podstatě shodné se subjekty, které jsou nositeli garančních faktorů. V systémech nedemokratických mohou jako nositelé adjuvačních faktorů působit subjekty, které při změně systému v systém demokratický se budou považovat za subjekty garanční, avšak organizace a technika jejich působení se změní s momentem změny systému (srov. např. Demokratický klub jako nelegální organizaci odporu s Demokratickým klubem jako registrovaným občanským sdružením).

10. Pokus o klasifikaci prvků demokraticismu

Především je třeba zdůraznit, že jde o **pokus**, který si neklade (ani nemůže klást) za cíl podat plný výčet prvků demokraticismu a ty pak klasifikovat. Nejde nyní o nějaký rastr prvků demokraticismu, nýbrž o pokus naznačit některá možná kritéria typů klasifikace a v jejich rámci osy umožňující další členění posléze až do podoby zmíněného rastru.

Prvky demokraticismu jsou relativně početné; relativně početné jsou i jejich možné klasifikace. Při pokusu o klasifikaci je třeba nejprve odlišit typy klasifikací těch prvků demokraticismu, které se uskutečňují v rámci realizované demokracie, od těch, které by se uplatnily mimo realizovanou demokracii (v předdemokratickém nebo postdemokratickém společenském celku).

Ke klasifikaci prvků demokraticismu v rámci realizované demokracie

Z klasifikací prvků demokraticismu v rámci realizované demokracie má bezprostřední význam (A) **klasifikace** prvků demokraticismu **podle** jejich **nositelů** a (B) **klasifikace** prvků demokraticismu **podle funkce** ve vztahu k demokracii.

Ad A – **Klasifikace prvků demokraticismu podle jejich nositelů** předpokládá vytyčit subjekty (fyzické osoby, organizace, orgány apod.), v nichž (v jejichž povaze nebo vnitřním uspořádání) a v jejichž vzájemných vztazích (jak mezi subjekty stejného druhu, tak mezi subjekty různého druhu) se mohou prvky demokraticismu uplatňovat. Předběžně tu lze uvést tyto typy subjektů:

- a) lidští jedinci, jejich relativně stabilní skupiny a jejich plný souhrn (roz. na daném území);
- b) organizace, jež vytvořili lidé nebo jejich skupiny (politické strany, občanská sdružení, odborové organizace, církve apod.);
- c) orgány zájmové samosprávy (profesní komory);
- d) orgány územní samosprávy;
- e) státní orgány (a to ať individuálně určené, např. parlament, vláda, hlava státu, ať jejich soustavy, např. soudy);
- f) orgány a organizace a soustavy orgánů a organizací vytvořených státními orgány nebo orgány územní samosprávy a vázané na ně (např. armáda, bezpečnostní sbory, školy, některé zdravotní, dopravní a poštovní služby apod.).

Tento předběžný výčet neuvádí jmenovitě **soukromé organizace**, tedy takové útvary, které jsou vnitřně spravovány soukromými osobami nebo orgány jimi vytvořenými a na nich závislými a které vstupují ve vzájemné vztahy podle vůle uvedených soukromých osob a orgánů (typicky zcela soukromé organizace

výrobní, obchodní a finanční a zcela soukromé organizace poskytující další služby, tedy podniky, banky, soukromé školy, soukromá divadla a další soukromá kulturní zařízení apod.). Zřejmě i uvnitř těchto útvarů a také v jejich působení navenek by bylo možno zkoumat prvky demokratismu. Patrně by tyto útvary náležely do výše uvedené skupiny (b). Tato otázka bude vyžadovat ještě další uvažování. – Do téže skupiny by zřejmě patřily takové politicky mimořádně významné služby, jako jsou nestátní a mimo působnost samosprávných orgánů fungující **hromadné sdělovací prostředky** (tisk, rozhlas a televize, pro něž se ujal nejednoznačné souhrnné označení media, resp. masmedia). Tato skupina služeb by rovněž vyžadovala samostatné a podrobné zkoumání. V jejich blízkosti (ovšem převážně vzhledem ke své funkci) se nacházejí nově vyvstalé prostředky vnějšího působení: individuálními **lidskými jedinci provozované soukromé** (popř. přímo osobní) **internetové stránky**. V tomto případě by však asi bylo lépe zabývat se jimi v souvislosti přímo s lidskými jedinci (výše uvedená skupina (a)), ježto nejde o organizace.

Pokud jde o **demokratismus lidského jedince**, je dán tím, jak tento jedinec je orientován ve vztahu k demokracii a demokratismu a zda, resp. nakolik, vyznává jejich pozitivní hodnoty a je připraven je realizovat a prosazovat. (Je tu třeba připomenout, že jde o orientaci ve vztahu k demokracii procesní, nikoliv k demokracii materiální, neboť hodnoty demokracie materiální jsou oddělitelné od situace, kdy subjektem vlády je lid, a tedy realizovatelné alespoň zčásti i mimo systém, který je demokracií. Konkrétněji: lidský jedinec usilující o sociální zabezpečení, uspokojení zdravotních a kulturních potřeb apod. nemusí být eo ipso nositelem demokratismu, jak zde o tom uvažujeme.) **Ve všech dalších případech**, tj. v případech uvedených pod písmeny (b) – (f), nejde již pouze o individuální orientaci, nýbrž vždy o **vnitřní uspořádání**, např. vnitřní uspořádání politické strany, občanského sdružení, kteréhokoli orgánu (arci s výjimkou orgánu individuálního) apod.

Přinejmenším stejný význam jako osobní orientace a vnitřní uspořádání má pro zkoumání přítomnosti a míry uplatnění prvků demokratismu **oblast vzájemných vztahů** mezi uvedenými subjekty. Přitom je třeba rozlišovat na jedné straně **vzájemné vztahy mezi subjekty stejného druhu** (např. mezi lidskými jedinci navzájem, mezi politickými stranami, mezi občanskými sdruženími atd.), na druhé straně pak **vztahy mezi subjekty různého druhu** (např. mezi politickými stranami a lidskými jedinci, mezi státními orgány a orgány územní samosprávy, mezi soudy a právníckými osobami typu občanských sdružení atd.). V případě vztahů mezi subjekty různého druhu je pak třeba brát v úvahu i **směr působení** v tomto vztahu (např. zda jde o působení státního orgánu na lidské jedince nebo naopak o působení lidských jedinců na státní orgán).

Nyní ještě několik poznámek k jednotlivým typům subjektů:

O demokratismu lidského jedince (ad (a)) byla již zmínka.

Pokud jde o **organizace vytvořené lidmi** nebo skupinami lidí (ad (b)), povšimněme si nejprve politických stran. V jejich vnitřním uspořádání je z hlediska demokratismu jistě postulována rovnost v postavení členů a v přístupu k funkcím (i když tu nelze odmítnout předem zřetele na délku členství), demokratičnost ve způsobu výběru kandidátů pro funkce uvnitř strany i pro její zastoupení navenek atd. Pokud jde o vztahy mezi subjekty stejného druhu, tj. mezi politickými stranami z pohledu subjektu vlády, je princip rovnosti kriteriem demokratického charakteru společenského celku: jde tu o kategorické vyloučení hierarchizace v systému politických stran, jmenovitě o vyloučení vedoucí úlohy jedné strany vůči stranám dalším (viz býv. Národní frontu po únoru 1948). – Obdobně tomu bude i u občanských sdružení, kde však na rozdíl od politických stran nepřichází v úvahu konkurence v úsilí o přístup k podílu na veřejné moci. Platí to v podstatě i o odborových organizacích. U politických stran při posuzování jich jako subjektů daného druhu je nutno trvat, jak již řečeno, na požadavku rovnosti. Přitom však efektivnost v úsilí o získání, udržení a rozšíření podílu na veřejné moci je určena nikoliv jejich rovností, nýbrž tím, jaký ve vzájemné konkurenci získají podíl na souhrnu lidských jedinců (prakticky elektorát). Z toho se odvíjí diference politických stran (nikoliv jako subjektů svého druhu, nýbrž jako konkurentů) v tom smyslu, kdy se mluví o stranách silných, slabých, podprahových (nesplňujících požadavek minima voličského podílu pro vstup do parlamentu) apod. – U církví by se z pohledu státu a z jejich vzájemného pohledu měl uplatňovat princip rovnosti, ač ve vnitřním uspořádání to kategoricky postulovat nelze: rozdíl mezi laiky a kleriky, hierarchičnost v souhrnu kleriků atd.

Pokud jde o **organizace zájmové samosprávy** (ad (c)) má z hlediska vytyčování prvků demokratismu význam jednak otázka povinného a nepovinného členství v nich, dále otázka vymezení působnosti orgánů samosprávy vůči vlastním členům profesních komor a zejména též otázka hranice mezi takto chápaným jejich specifickým a působením „odborářským“, kdy orgány zájmové samosprávy namísto dovnitř svého „stavu“ chtějí někdy působit ke zvýšení jeho postavení v rámci společnosti (viz např. platové požadavky ve prospěch lékařů v nesoukromých zdravotnických zařízeních nebo u soukromých lékařů jejich vazby na zdravotní pojišťovny apod.).

Orgány územní samosprávy (ad (d)) lze sice kategorizovat podle velikosti samosprávných celků (obce vesnického typu, města, velkoměsta), avšak vždy jsou v rámci své věcné působnosti limitovány prostorově (územím). Bylo by tu snad možno použít mutatis mutandis pohledu obdobného jako u politických stran (subjekty rovné svou povahou, nerovné elektorátem), avšak prvek konkurence obecně (s výjimkou otázek hraničních kontaktů) tu nepřichází v úvahu.

Státní orgány (ad (e)) vykazují ve svém vnitřním uspořádání zčásti rovnost (např. poslanci navzájem, senátoři navzájem, členové zastupitelstev navzájem), zčásti pak subordinaci (např. ministr je podřízen vládě, jemu jsou

podřízení jeho náměstkové a další funkcionáři ministerstva, které spravuje). Ve vnějších vztazích státních orgánů jsou zřejmé typy subordinační (nadřízený a podřízený orgán), mimoběžné (správní a soudní orgány), typy působnostní koordinace (působnost samostatných orgánů moci zákonodárné a výkonné v zákonodárném procesu) a typy stupňů orgánů bez subordinační (vyšší a nižší soudy v soudním procesu, prvoinstanční a odvolací orgány v aplikačním procesu správním).

Pro **orgány a organizace a jejich soustavy vytvořené státními orgány a orgány územní samosprávy** (ad (f)) je naopak typická subordinační, a to jednak vůči příslušným zřizujícím orgánům, jednak zpravidla i uvnitř mezi jednotlivými dílčími složkami a příslušnými pracovníky. Pro jednotlivé pracovníky vůči jiným pracovníkům uvnitř těchto orgánů a organizací lze ovšem konstruovat vztahy rovnosti, avšak navenek je to bez významu, neboť zde vystupuje jen orgán nebo organizace; jde tedy o rovnost spíše v aspektech zaměstnaneckých.

Ad B – Klasifikace prvků demokratického režimu podle jejich funkce ve vztahu k demokracii. V realizované demokracii se uplatňují prvky demokratického režimu, jež lze (opět s výhradou eventuálních budoucích terminologických zpřesnění) rozdělit na

- a) prvky konstitutivní,
- b) prvky esenciální,
- c) prvky garanční,
- d) prvky adhezní.

K charakteristice popř. dalšímu členění těchto skupin prvků lze uvést toto:

Ad a) **Konstitutivní prvky demokratického režimu** mají ve vztahu k demokracii základní význam. Ony určují, že daný systém je právě demokracií. Jsou z hlediska demokracie nepostradatelné a neomezitelné: bez nich by demokracie nebyla. Mám za to, že jde o dva prvky, a to (aa) o **rovnost** (v praktické aplikaci rovnoprávnost) všech lidských jedinců navzájem i ve vztahu k veřejné moci a (ab) o **suverenitu lidu**, jež vyjadřuje, že lid jako souhrn lidských jedinců na daném území je subjektem vlády. Jde o prvky pro demokracii specifické: v jiném systému než demokracii nemohou být přítomny (zvláště prvek (ab)).

Ad b) **Esenciální prvky demokratického režimu** mají ve vztahu k demokracii význam prvků speciálních (nikoliv specifikujících), tj. váží se k demokracii tak, že bez nich by nemohla trvale a řádně fungovat, popř. plnit svůj smysl. Nemají však postavení prvků konstitutivních (a). Jsou modifikovatelné (mohou mít různou podobu) a některé z nich jsou krátkodobě omezitelné. O skupině prvků esenciálních platí nejvýrazněji to, co podotknuto výše, totiž že patrně nejde o terminologicky definitivní řešení. Jsou sem totiž zahrnuty jak některé prvky aplikované empirie, tak i prvky postulační. Jednotlivě sem zatím zahrnuji: (ba) **Způsob vytváření společné vůle**; zde jde právě typicky o zmíněnou variabilitu;

konkrétněji se jedná o konkurenci demokracie přímé a zastupitelské a v rámci demokracie zastupitelské o systém proporcionální a většinový; v rámci každého z těchto typů řešení je pak myslitelná řada forem, jež berou v úvahu např. věk účastníků referend a voleb, závaznost nebo konzultativnost výsledků referend, minimum účasti a minimum podílu na elektorátu pro získání mandátu a bezpočet dalších. V úvahách o nejvhodnějším řešení tu hraje významnou roli rovněž již zmíněná aplikovaná empirie. (bb) **Maximalizace lidských a politických práv a svobod.** Maximalizace je zde jednak ve vztahu k šíři katalogu práv a svobod, jednak vztahu k úrovni (důslednosti a pohotovosti) jejich ochrany. V obou případech je myslitelné kolísání, a tedy i ono krátkodobé omezení s tím, že základní perspektivní tendence k maximalizaci nesmí být zpochybňována. Jde o práva v subjektivním smyslu (tj. o oprávnění, nikoliv o objektivní práva ve smyslu skupin právních norem). Na jiném místě bylo již poznamenáno, že vybavení lidského jedince subjektivním právem je v dané souvislosti svobodou, takže výrazu „práva a svobody“ je zde užito s vědomím případného pleonasmu. (bc) **Vláda zákona.** Tento prvek zahrnuje i příbuzné a zčásti se překrývající skutečnosti jako jsou právní stát, vláda práva apod. Výraz „vláda zákona“ je zvolen proto, že vyjadřuje též nadřazenost zákonů nad ostatní právní normotvorbou. Znamená, že zákonem jsou vázány všechny subjekty od lidských jedinců až po státní orgány; že primárně lze založit povinnosti lidských jedinců jen zákonem a oprávnění státních orgánů lze založit rovněž jen zákonem; že soud je vázán jen zákonem, nikoliv podzákonnými normami; že podzákonně obecně závazné normy lze vydávat jen na základě zákonných zmocnění a v jejich mezích.

Ad c) **Garanční prvky demokratismu** by přesně měly být označeny jako prvky demokratismu plnící funkci garančních demokratizačních faktorů (viz stať o demokratizačních faktorech). S licencí danou praktickými zřeteli budu zde užívat výraz garanční prvky. Jde o takové prvky demokratismu, jejichž funkcí je garantovat, aby demokracie, již už bylo dosaženo a v jejímž rámci se uplatňují, nebyla ohrožena ve své podstatě a aby umožňovala a podporovala narůstání míry demokratismu. Mezi garančními prvky je třeba uvést především (ca) **demokratickou orientaci lidských jedinců** (viz Ideu Demokratického klubu). Jde o pozitivní orientaci ve vztahu k hodnotám procesní demokracie (rovnost, lidská a politická práva, lid jako subjekt vlády, seriózní způsob zjišťování politické vůle jedinců atd.), jež jsou založeny zpravidla demokratickou výchovou, vzděláním a event. životními zkušenostmi. Význam tohoto prvku demokratismu je svým způsobem výchozí a základní, současně je však mimořádně proměnlivý jak pokud jde o šíři a okruh jedinců, u nichž je dán, tak pokud jde o míru, intenzitu, přesvědčení a odhodlání, jeho argumentační základ atd. Tyto subjektivní faktory jsou nejen velmi proměnlivé v kvalitativní i kvantitativní stránce, ale též mimořádně obtížně zjištělné. Zjistí se zpravidla až objektivizovaným projevem. Tento prvek je též základním demokratickým postulátem v pohledu na lidské jedince. Jde však o postulát, který musí brát

v úvahu známou pravdu, že „nikdo nemá hrdinství v popisu práce“. Tato známá pravda uvedená zde v podobě ironického vyjádření nachází praktický výraz např. v principu utajení, jenž určuje charakter skupin odporu v antidemokratických systémech, ale také např. v principu tajnosti hlasování v systému demokratickém. Tento prvek demokratismu má v souhrnu garančních prvků vysloveně osobnostní ráz, zatímco další prvky demokratismu v této skupině mají ráz vesměs institucionální (prvky (cb) až (cg)).

Základní a nejobecnější význam mezi **institucionálními** garančními prvky demokratismu má (cb) **diverzifikace moci**. Jde o požadavek, aby se moc monopolně nesoustřeďovala v jedné ruce. Nejběžněji se tu připomíná (cba) **dělba státních mocí**, tj. systém samostatné moci zákonodárné, moci výkonné a moci soudní. Oddělení tu ovšem nikdy reálně nebylo a ani nebylo postulováno jako absolutní. Náročnější než základní oddělení uvedených tří státních mocí je právě vytvoření fungujícího systému vzájemných brzd a protivah. Nejvýraznějším omezením samostatnosti státních mocí je parlamentarismus (typicky na evropském kontinentu), který sice z oddělení státních mocí vychází, avšak vláda je závislá na důvěře parlamentu. Ještě problematičtější, avšak svrchovaně praktický je postulát (cbb) **oddělení moci politické od moci hospodářské**. V kategorii prvků zahrnutých pod diverzifikaci moci patří významné místo garančnímu prvku, jímž je (cbc) **pluralismus politického stranictví**, což znamená, že transmisní funkce politických subjektů stojících mezi souhrnem lidských jedinců a státními orgány, popř. orgány územní samosprávy, nesmí být monopolizována do podoby jediné vládnoucí (popř. jediné vedoucí) politické strany.

Mezi garanční prvky demokratismu patří nepochybně (cc) **působení politických občanských sdružení** (typicky např. Demokratický klub), pokud považují garanční působení za základní smysl svého poslání.

Mezi garanční prvky náleží též (cd) **část působení soudů**. Jde o tu část jejich působení, kde rozhodují spory týkající se právní normotvorby (typicky ústavní soud) a politických práv, popř. dalších práv vyplývajících z ústavního pořádku.

Dalším garančním prvkem je (ce) **inkompatibilita funkcí**, v níž se promítá do vztahů mezi individuálními funkcionáři již zmíněný obecnější princip diverzifikace moci. Jde o neslučitelnost funkce např. poslance a senátora, soudce a státního zástupce, prezidenta republiky a člena vlády nebo zastupitelského sboru či soudce. Zatímco inkompatibilita funkcí směřuje proti rozšíření pravomoci určitého funkcionáře ve smyslu věcném, jiný institut směřuje proti rozšíření pravomoci ve smyslu časovém. Jde o (cf) **omezenost funkčních období** a dále o **zákaz vícenásobné opakované volitelnosti**. Bylo by možno uvést ještě (cg) **další** obdobné garanční prvky mající povahu limitujících právních institutů.

Ad d) **Adhezní prvky demokratismu** sice mohou být charakteristické pro systém, který je demokracií, avšak tento systém nekonstituují, nepředstavují

jeho charakteristické postuláty, ani v něm nepůsobí garančně. Zčásti mají význam praktický, avšak bez důsledků pro charakter systému, zčásti pouze symbolický. Patřily by sem např. státní svátky a památné dny spjaté s významnými mezníky demokratického vývoje, památníky, pomníky a názvy veřejných prostranství spojené jmenovitě s významnými demokraty, vydávání literatury věnované demokracii, apod.

Ke klasifikaci prvků demokratismu mimo rámec realizované demokracie

Oba dosud předkládané pokusy klasifikací prvků demokratismu se týkaly situace, kdy prvky demokratismu přicházejí k uplatnění v rámci realizované demokracie. Zbývá ještě otázka prvků demokratismu, jež by se měly uplatnit v systémech, jež demokraciemi nejsou, tj. v předdemokratickém nebo postdemokratickém společenském celku. Zde ovšem může být situace značně rozdílná podle toho, nakolik je daný společenský celek nedemokratický nebo i vysloveně antidemokratický. Česká historie 20. století to ukazuje velmi názorně: je rozdíl mezi situací v závěru konstituční habsburské monarchie (systém připouštěl některé prvky demokratismu oficiálně a reálně, např. omezené volební právo, spolčovací a shromažďovací právo, pluralita politických stran) a mezi situací vymezenou nacistickou okupací (systém byl reálně a proklamativně antidemokratický a oficiální prvky demokratismu byly prakticky nulové) a konečně situací mezi únorem 1948 a listopadem 1989 (systém byl falešnou demokracií a vykazoval v kolísavé míře prvky falešného demokratismu). Nejmarkantnější rozdíly se projevovaly v praxi politického stranictví, v praxi občanského sdružování a v praxi odborářské aktivity. Rozdíly v oblasti územní samosprávy (resp. státní správy v obcích a regionech), v oblasti státních orgánů, jakož i orgánů a organizací vázaných na státní orgány, resp. správy v obcích a regionech, nebyly tak výrazné v samotné podstatě jejich působení jako spíše ve formách jejich aktivity ovlivněné zvláště ideologickými postuláty a tlaky bolševismu (popř. nacismu).

V každém nedemokratickém systému zůstává zachován prvek demokratismu lidského jedince, tj. jeho pozitivní orientace ve vztahu k procesní demokracii a demokratismu získaná výchovou, vzděláním a vlastními praktickými životními zkušenostmi. Jak intenzivní je tato orientace, je ve značné míře závislé na samotném lidském jedinci. Avšak to, zda může být tato orientace veřejně přiznaná nebo jen vnitřně skrytá, záleží na situaci objektivní, tj. na tom, co si podle povahy daného režimu „lze dovolit“. To platí ještě více pro případy, kdy stejná orientace jedinců vede k jejich společné, popř. organizované aktivitě. Ta může mít někdy podobu legálních nebo pololegálních aktivit, jindy musí přijmout strategii skrytého boje. (Situace se tu však mění i v průběhu oficiálně kontinuálního režimu: aktivita Charty 77, jakkoliv byla ve své době vystavena

útlaku, represím a soustavné pozornosti Státní bezpečnosti, nebyla by v tzv. padesátých letech vůbec myslitelná.)

Tolik k obdobám klasifikačních položek prvků demokratismu uvedených pro realizovanou demokracii v klasifikaci podle nositelů těchto prvků. Pokud jde o dobu klasifikace podle funkce ve vztahu k demokracii, jsou již pojmově vyloučeny prvky konstitutivní. Pokud jde o první garanční, nemůže působit demokratická orientace lidských jedinců tak, že by garantovala demokracii, když ta tu vůbec není. Obdoba ostatních garančních prvků může působit (ovšem podle míry nedemokratičnosti nebo antidemokratičnosti systému) nejvýše k tomu, aby samy o sobě řádně fungovaly, nikoliv ve směru ke garantování (neexistující) samotné demokracie. Totéž platí o obdobě prvků existenciálních a adhezních. (Zde si povšimněme úsměvného příkladu falešného prvku demokratismu, který bylo možno zaznamenat v nejposlednějším období existence bolševického režimu v podobě koketování s myšlenkou obnovy charakteru státního svátku v případě 28. října.)

V životě společnosti mimo rámec demokracie ovšem přichází v úvahu působení demokratizačních faktorů, jimž byla věnována samostatná stat'. Vyloučeno je jen působení faktorů garančních, avšak faktor limitový, liberační a ekvitalizační tu jistě přicházejí k uplatnění; stejně je tomu i s faktory adjuvačními.

Závěr

Uzavírám-li tento výchozí náhled k problematice demokratismu, musím připomenout to, na co bylo upozorněno již v úvodu, totiž že jde nikoliv o celou problematiku demokratismu (včetně otázek jeho forem, historického vývoje a specifických problémů), nýbrž o problematiku jeho podstaty s nepominutelným vztahem k pojmu a realitě demokracie. V takto vymezeném rámci jde zřejmě o první ucelené, souhrnné zpracování problematiky demokratismu. S výzvami poukazujícími na potřebu takového souhrnného zpracování se na mne obraceli přátelé z Demokratického klubu, mezi nimi dlouhodobě, opakovaně a naléhavě zejména Zdeněk Pavlík a v posledních obdobích též Luděk Rychetník. Také vzhledem ke své osobní situaci jsem dospěl k tomu, že souhrnné zpracování problematiky demokratismu (resp. jejího výchozího náhledu) by nemělo být již dále odkládáno.

To, co bylo právě řečeno, by snad mohlo přinášet uspokojení, že bylo souhrnné zpracování uskutečněno. Jde-li však o zpracování první, má větší význam uvědomit si, že jsou zde shrnuty (a místy je to i formulačně vyjádřeno) vedle v Klubu již vžitých konstatování též úvahy, poznámky a otázky, kde zralost řešení nemusí být perfektní a ani sama řešení nemusejí být nepochybná. Zpracování také není ani nebylo zamýšleno jako oficiální nebo polooficiální materiál Klubu, nýbrž jako ucelený základ pro navazující úvahy, poznámky, otázky a diskuse, které by posléze mohly vyústit v obohacení materiálů představujících společný názor Klubu.

Rovněž je třeba poznamenat, že toto zpracování je sice jakožto souhrnné zpracování prvním, avšak zcela nové otázky jsou v něm uvedeny jen výjimečně. Převážná část zde probírané problematiky byla dotčena již dříve. Sám pojem demokratismu byl do původní ideje, na níž vznikl Demokratický klub v roce 1948, začleněn jako jediný dodatečně, a to přibližně v šedesátých letech minulého století. V momentu legalizace Klubu (v roce 1990) byl již uveden ve znění Ideového východiska na členské přihlášce a v prvních stanovách Dk. Ideové východisko je obsaženo i v nové verzi stanov z roku 2000 a v řadě postupných Souhrnných informací o Dk (poslední je devátá Souhrnná informace z října 2004.) Podrobněji byl již v čase legalizace Dk pojem demokratismu dotčen v tištěném letáku „Co je Demokratický klub“ a v brožuře „Co je a o co usiluje Demokratický klub“. Souhrnné informace se zabývají demokratismem v rámci stati „Idea Demokratického klubu“. Demokratismus byl vedle demokracie probrán též v tzv. Úvodním slově, které bylo používáno jako vstupní ústní informace na setkáních nových členů Dk v letech 1990 a 1991; zvláště podrobně byl probrán v cyklu přednášek uskutečněných na jaře roku 1991 v Ústřední lidové knihovně v Praze.

Budu vděčen všem čtenářům za připomínky, jež doporučí některá vyjádření upravit nebo vypustit, popř. naopak doplnit. Mohu upřímně slíbit, že všemi vyjádřeními se budu zabývat svědomitě. Ta z nich, která budu moci akceptovat, uchovám. Dostane-li se mi sil a času k práci na zdokonalení textu, začlením do něj rád vyjádření reagující na akceptované připomínky čtenářů.

Jan Friedlaender,

Poznámky k „K PROBLEMATICE DEMOKRATISMU“

23.1.2006

1. Vítám úvahy o vztahu mezi demokracií a demokratismem, který překonává některé neudržitelné teze, především o nepřipustnosti hodnotících adjektiv resp. doplňků k pojmu demokracie a dále pak o nezávislosti demokracie a demokratismu. Tuto druhou z nich překonává odstavec o konstitutivních prvcích demokratismu. Mám však za to, že o demokracii nelze mluvit ani při absenci prvků esenciálních. V podstatě jde o tzv. liberální řád jakožto součást definice demokracie. Jako konvenci lze samozřejmě přijmout, aby demokracie v plném slova smyslu byly označeny ze liberální D na rozdíl od neliberální. V této souvislosti je mimořádně zajímavé tvrzení na str. 9, že „jiná než liberální demokracie asi nemůže existovat“. To totiž znamená, že bez existence liberálního řádu není demokracie. V každém případě však platí, že o jinou než liberální demokracii nemá smysl usilovat.

Dále vítám partii o falešné demokracii.

2. Doporučuji, aby materiál byl doplněn úvahou o samotném smyslu demokracie, a to v pojmech cílů a prostředků, včetně původních i současných očekávání. Tady je svrchovaně zajímavá **citace Ideje Dk** (str. 19), že **totiž „úroveň D politické je určeno, zda a nakolik bude úspěšná D materiální....“**. Přál bych si, aby tomu tak bylo, ale zkušenosti z postkomunistických a některých dalších zemí to nepotvrzují. Nejvíce snad v Ř, kde fungování procesní demokracie nemá zásadní vady, ale její materiální výsledky v mnohém dobré nejsou. I vzorně demokraticky přijímaná rozhodnutí nemusí být správná, tj. ve prospěch dobra a rozumu, a to v důsledku špatné morální a vzdělanostní úrovně obyvatelstva. Tento faktor mimochodem omezuje okruh zemí, kde je D v plném smyslu uskutečnitelná.

3. Jak lze ale dojít k hodnocení, zda navržené či přijaté rozhodnutí slouží dobru a rozumu? Na rozumnost snad stačí společenské vědy, ale k řešení otázky dobra a zla nelze dojít bez přijetí mravních principů, o nichž se nehlasuje. Neumím si představit nic lepšího než křesťanský mravní zákon; odvolávkou na něj měla začínat Ústava ČR a nikdy neměl být vyřazen z textu Smlouvy o ústavě pro Evropu. Ve společnosti, která toto neuznává, může platit jedině princip, že většina = dobro, pravda a moudrost. To by se ovšem jednalo o společnost postiženou.

4. Existuje ještě jeden vztah mezi úrovní procesní a materiální D. Mizerné výsledky v jakékoli oblasti, materiálního či duchovního života společnosti ohrožují i samu existenci procesní D, protože jí v podstatné míře berou raison d'être. Dk by se proto neměl zcela zříkat působení i v oblasti materiální demokracie.

Luděk Rychetník

Poznámky k "K PROBLEMATICE DEMOKRATISMU"

28. 1. 2006

Text kol. Srbeného má charakter teoretického příspěvku k obecné "demokratologii", jehož cílem je (jak se píše v Závěru) poskytnout „ucelený základ pro navazující úvahy, poznámky, otázky a diskuse, které by posléze mohly vyústit v obohacení materiálů představujících společný názor Klubu“. Je zaměřen na vyjasnění pojmů demokracie a demokratismu a jejich rozlišení v souvislosti s pojmy politika, veřejná moc a řád. Vyjasnění, precizace pojmů jsou nesporně důležité, kultivují naše diskuse a tak nepřímou podporou přispívají i k aktivizaci Demokratického klubu (Dk). V tomto směru považuji text za vysoce přínosný a mám k němu pouze několik dílčích připomínek – viz níže.

Souhlasím s kol. Friedlaenderem, že text svědčí o cenném názorovém vývoji,

zejména tam, kde rozvinuje představy o vztahu mezi demokracií a demokratismem. Osobně cením zejména klasifikaci prvků demokratismu podle jejich funkce vzhledem k demokracii (sekce 10 B). Za podnětné považuji i postřehy o demokratizačních faktorech (kap. 9) a rozlišení jejich zdrojů, zda tyto zdroje jsou součástí "lidské danosti", tedy přirozenosti člověka jako osoby, nebo zda vyplývají ze společenských zákonitostí – zákonitostí organizace a spolupráce v lidské skupině. Odkaz na racionalitu v této sekci vyjadřuje skutečnost, že tyto zákonitosti poznáváme a můžeme je cílevědomě využívat; ty zákonitosti, které se týkají moci ve státě či obci, systematizuje politologie. Kap. 9 a 10 mohou být základem pro výše zmíněné obohacení "společného názoru Klubu" a rozšíření záběru akceschopnosti Dk. V této souvislosti by neměla zapadnout důležitá poznámka kol. Friedlaendera pronesená v diskusi v tom smyslu, že Dk se musí zabývat skutečnou mírou demokratismu, skutečným uplatňováním jeho prvků, nikoliv pouze jejich právní deklarací. V politologii – a „demokratologie“ je ve značné míře součástí politologie – se při zkoumání tohoto skutečného uplatnění používá pojmu "politická kultura", o kterém se kol. Srbený též zmiňuje – viz níže. Ve svých poznámkách bych se však chtěl zaměřit především na to, co mi v textu chybí a formulovat několik **OTÁZEK** ve snaze přeměnit dosavadní sérii monologů v dialog.

Od autora bych v zásadním textu tohoto druhu očekával:

1. výraz toho, že si je vědom přímé souvislosti teoretické problematiky demokratismu se skutečnými denními problémy naší společnosti a s možnostmi aktivizace Klubu, a tedy příspěvek do diskuse k tomuto tématu;
2. v této souvislosti mi v textu chybí návaznost na již dlouho probíhající diskusi na tato témata na stránkách *Dk-Dialogu* a v *Demokratickém semináři*.

OTÁZKA (1): Uvědomuje si autor tyto souvislosti? Považuje je za relevantní? Má představu o směru či smyslu onoho zmíněného "obohacení" materiálů a společného názoru Klubu?

Své názory, hodnocení, obavy a návrhy jsem formuloval několikrátě ústně; písemně pak v předchozích třech číslech *Demokratického semináře* (příloha k *Dk-Dialogu* č. 3-4/2002, č. 7/2003, č. 3-4/2005). Na tomto místě pouze shrnu několik bodů.

Otázku, kterou Demokratický klub řešil v době svého vzniku, odpovídala životu v totalitní a post-totalitní diktatuře. Byla přímočará: "**Demokracie ano – nebo ne?**" V roce 1989 však došlo ke zlomu. Generace, které politicky vyrůstají od roku 1990 už se touto otázkou nemusí zabývat – nejnověji to jasně řekl prezident Václav Klaus ve svém novoročním projevu. Od devadesátých let naše společnost řeší (ať již vědomě nebo nevědomě) mnoho **dílčích a méně jasných otázek, které se týkají kvality demokracie, míry demokratismu** (tedy

politické kultury). Úspěch při jejich řešení určuje kvalitu života u nás a tím též míru legitimacy vlády, vládnoucích elit a státu, a konec konců legitimitu demokracie a kapitalismu jako systému a politickou stabilitu státu. Tato širší legitimita není pouze záležitostí demokratických voleb; závisí na kvalitě života, kterou náš politicko ekonomický systém občanům umožňuje, na podmínkách pro uplatnění iniciativy lidí. Konkrétněji: v současnosti nestačí pouhý (negativní) deklarativní antikomunismus; ten je s postupem let stále méně a méně účinný. Potřebujeme pozitivní orientaci na **budování demokratického řádu a státu jako nástroje upevňování řádu a záruky vnitřního i vnějšího bezpečí**. Naše klubová diskuse o demokratismu je příležitostí si toto vyjasnit a klubovou orientaci přizpůsobit nové problematice.

Za velice cenné považuji úvahy o vztahu demokracie k řádu v kap. 6. Na rozdíl od vyspělých zemí je tento vztah něco, co se v naší společnosti teprve začíná chápat. Zdá se, že pod tlakem rodící se občanské společnosti (a kvalitního tisku¹) se problematika řádu a zejména boje proti korupci stane významným bodem rozbíhající se volební kampaně. K tomuto tlaku však Klub ke vlastní škodě nepřispěl. Připomínám pouze ještě jeden důležitý moment: pevný řád zahrnuje soulad s přirozeným (objektivním) a v podstatě společensky přijímaným morálním řádem, tento soulad mu dává legitimitu (píše o tom FA Hayek v *Law, legislation and liberty*, Book 1 – existuje český překlad). Řád ve smyslu pouhé pravidelnosti, bez morální legitimacy, by nebyl ani pevný ani stabilní – končí např. cinkáním klíčů na Václavském náměstí.

OTÁZKA (2): souhlasí kol. Srbený s touto interpretací situace u nás a postavením Dk? Pokud ne, pak jak vidí příčiny toho, že se Klub nezdá být zajímavý pro mladší generaci? A především, jakou má představu o cestě k získání mladých členů?

Pokud nás zajímá skutečná míra demokratismu, skutečné uplatňování jeho prvků, je užitečný pojem "politické kultury". Autor jej uvádí v 2. kap., a to v citátu "*demokratismus dělá to reálné v demokracii, je to v podstatě **politická kultura***". Správně podotýká, že v daném kontextu byla asi míněna **politická kulturnost** (v tomto smyslu jej použil Edvard Beneš již v roce 1914²). Je to však termín politická kultura v (hodnotově neutrálním) smyslu **souhrnu vypěstovaných pravidel, zvyklostí, zaběhaných vzorců jednání v politické sféře a k nim se vážících "orientací", hodnot a postojů**, který je užitečný v naší diskusi. Pomáhá zaměřit pozornost na to, do jaké míry zaběhnuté politické chování, včetně politických móresů, vyjadřuje a uplatňuje demokratické hodnoty, a tím je v souladu či nesouladu s demokratickým režimem, způsobem vládnutí. Tento termín byl propracován a zaveden do komparativní politologie právě pro tento účel – jako nástroj zkoumání stability demokracie³. Americký politolog Gabriel Almond zkoumal politickou kulturu pěti zemí (USA, Velká

Británie, Německo, Itálie, Mexiko) na základě rozsáhlých empirických datových souborů. Charakterizoval tři základní typy politické kultury a čtyři smíšené typy a jejich pomocí vysvětlil stabilitu či nestabilitu demokratické režimu v každé zemi.

Zde vidím široké pole působnosti pro náš Klub. Dk by mohl a měl soustavně přispívat k obtížné ale potřebné analytické činnosti: formulaci nových otázek. Taková by podle mého názoru byla zároveň cesta, jak zaujmout politicky myslící lidi nové postkomunistické generace a získat je pro Klub. *Dk-Dialog* ukazuje, že se tím řada členů i nečlenů zabývá. Chybí nám ale **klubově sdílené ideové a klasifikační a analytické schéma, které by tuto činnost stimulovalo, organizovalo a prohloubilo**. V *Demokratickém semináři* č. 3 (příloha k *Dk-Dialogu* 3-4/2005) jsem navrhl určité schéma, které vycházelo z mého chápání demokracie jako jedinečného a zdaleka ne samozřejmého výsledku dlouhého civilizačního vývoje. Kol. Srbený se nevyjadřuje k jeho vhodnosti (či naopak), ale předkládá svou klasifikaci prvků demokratismu podle jejich nositelů a funkce vzhledem k demokracii (kap. 10), kterou by bylo možno dopracovat do operativního analytického schématu.

OTÁZKA (3): Formuloval kol. Srbený své klasifikace pro tento účel a má v úmyslu je dále propracovat pro analytickou činnost Dk? Případně, považoval by za prospěšné věnovat tomu další schůzky pracovní skupiny Obecné otázky demokracie?

V kap. 3 autor (poněkud zdráhavě) připouští termín "**liberální demokracie**". Tento termín se v politologii běžně užívá. Je anglosaského původu a jeho smysl v našem kontextu vidím mimo jiné v tom, že vědomě odkazuje na dlouhou tradici stabilní demokracie v USA, Velké Británii a Skandinávii. To byla jedna z hlavních věcí, kterou jsem chtěl říci svým textem "Demokracie a demokratismus" (*Demokratický seminář* č. 3): musíme se **učit, jak demokraticky žít a si vládnout, a to tím, že tvůrčím způsobem vstřebáme tuto tradici**. Musíme rozlišovat, co je v našich tradicích životaschopné a co naproti tomu je zdrojem chronické historické středoevropské nestability a zaostávání. U nás ve střední Evropě vznikly dvě světové války a my jsme se nedokázali ubránit totalitě (na rozdíl od Finů). U nás se stranické, skupinové, klientelistické zájmy nadřazují imperativům demokratického řádu. Zajisté k tomu dochází i ve vyspělých demokraciích, u nás však téměř chybějí společenské síly, které by tyto imperativy důsledně a s dostatečnou mocí prosazovaly. Jinými slovy: v politickém ohledu, v politické kultuře, pokulháváme na okraji evropské civilizace a to má dopad na náš život a historii. Politická kultura **má** reálné historické důsledky na život a osud každého národa. Naše diskuse by neměly být pouze akademické, k tomu jsou určena jiná místa a instituce. Klub by však v tomto procesu tvůrčího vstřebávání mohl a měl hrát

důležitou roli. Snad nejdůležitější – a zde stavím na své zkušenosti ze života ve Velké Británii – je vědomí odpovědnosti za spravedlivý řád a stát jako jeho garant, rozšířené mezi občany a mezi příslušníky politických elit: je nepsanou podmínkou pro přijetí do těchto elit. Základní úlohu Klubu vidím právě ve výchově k této odpovědnosti, počínaje od vlastních členů.

OTÁZKA (4): Uvědomuje si kol. Srbený nezbytnou potřebu takového vědomí odpovědnosti za společnost, stát, spravedlivý řád, jako součásti politické kultury vyspělé stabilní demokracie? Vnímá jeho nedostatek u českých politických elit a u nás všech občanů? Souhlasí s tím, že péče o ně je úkolem Klubu?

Poznámky:

1. Např. *Hospodářské noviny* se soustavně věnují boji proti korupci a zároveň představují skutečnou ekonomickou elitu a její názory na věci veřejné v seriálech jako "Leader's Voice", "Matadoři byznysu" a v pondělní příloze *Kariéra Business*.
2. V práci *Povaha politického stranictví* z roku 1914 Eduard Beneš píše "Nemáme politické kultury", čímž rozuměl, že veřejný život je ovládán "mrzkými vášněmi a špinavými, malichernými zájmečky". Za národní vlastenecký úkol považoval pracovat pro rozvoj demokracie (citováno podle Emanuel Pecka a kol. 2000 *Politická kultura v ČR*. Praha: Vysoká škola ekonomická, str. 8). Jak by asi hodnotil náš politický život dnes?
3. Marek Skovajsa 2005 "Klasická koncepce politické kultury v díle Gabriela A Almonda", *Politologická revue*, č.2. Stať je užitečným informativním úvodem, pomáhá pochopit kulturní předpoklady stabilní demokracie.

Josef Srbený

Závěrečné slovo autora textu

„K PROBLEMATICE DEMOKRATISMU“

(dále „text KPD“) 26. února 2006

K poznámkám kol. Friedlaendera:

Kol. Friedlaender celkově hodnotí text jako přínosný. K jednotlivým poznámkám považuji za vhodné podotknout toto:

K odstavci I, pokud se zmiňuje o „liberální demokracii“, odkazují na to, co uvádím níže ve vyjádření k připomínkám kol. Rychetníka k otázce č. 4. Zde bych jen dodal, že mezi názorem kol. Friedlaendera a mým není rozdíl, pokud jde o výsledek (oba máme za to, že v reálné demokracii bude vždy jak „liberálno“, tak vůle lidu zjišťovaná zpravidla volbami nebo lidovými

hlasováními). Rozdíl je jen ve vyjádření přístupu: zatímco kol. Friedlaender vyjadřuje názor, že v definici reálné demokracie nesmí chybět „liberální“ (proto mu terminologicky vyhovuje poukazovat na „liberální“ demokracii), já vyjadřuji názor, že v reálné demokracii „liberální“ nemůže nebýt; představa o realitě demokracie je tedy prakticky totožná; domnívám se však, že definice demokracie má za dostatečný specifikující znak „suverenitu lidu“. (Mám za to, jak jsem vyjádřil v textu KPD, že není myslitelné, aby v demokracii trvale chyběly všechny esenciální prvky; patří tam nutně, proto ostatně jsou nazvány „esenciálními“, jsou však proměnlivé skladbou i mírou, a proto demokracie jimi definována být nemůže.)

K odstavci 2 bych podotknul, že ovšem plně souhlasím s tím, že ani vzorně demokraticky přijímaná rozhodnutí nemusí být správná. Rozhodnutí jsou projevem vůle, nikoliv rozumu. Hlasováním vyjadřuji to, co „chci“, nikoliv to, co „jest“.

K pochybnostem kol. Friedlaendera ve vztahu k výroku obsaženému v Ideji Dk, totiž, že „úroveň demokracie politické je určeno, zda a nakolik bude úspěšná demokracie materiální“, bych poznamenal, že nesdílím názor, že v ČR fungování procesní demokracie nemá zásadní vady. Poukázal bych tu na nekulturnost v politickém životě, vyzdvihování zástupných témat (programový antikomunismus), naopak zase toleranci k nositelům ideologie, jež obsahuje antidemokratické prvky, apod., ale hlavně na to, co tak výrazně připomíná kol. Rychetník ve svých přítomných poznámkách, ale i jinde, totiž takové skutečnosti jako jsou uplatňování korupce, klientelismu, obtížná dostupnost právní ochrany, růst kriminality obecně a v ní zvláště speciálních forem kriminality spjatých právě s korupcí atd.

Pokud jde o návrh doplnit text KPD úvahou o samotném smyslu demokracie, vezmu jej vážně v úvahu při event. budoucích úpravách celého materiálu. Jak vyplyne z mých návazných poznámek, hrála by tu podle mého názoru významnou roli forma demokratické humanity; a tu je třeba poukázat na Úvod textu KPD, kde poznamenávám, že do celkové problematiky demokratismu (vedle té, již je věnován zpracovaný text) by patřily také otázky forem demokratismu (vedle otázek vývoje demokratismu a jeho specifických problémů); v příkladech forem demokratismu pak uvádím právě mj. demokratickou humanitu.

Otázka smyslu demokracie je filozofickou otázkou par excellence. Jaký je smysl, účel demokracie? Je-li demokracie určitým systémem, řádem uspořádání společnosti, jaký je vůbec účel řádu obecně? A jaký je smysl, účel společnosti? A smysl lidského jedince v ní? Atd. Jistě bude významné kritérium, ze kterého budeme posuzovat smysl, účel. Budeme-li považovat za smysl řádu uplatnění vládnoucí pozice národa (nacismus) nebo naplnění „světodějného poslání dělnické třídy“ (bolševismus), dostaneme se samozřejmě k jiným závěrům, než když budeme uvažovat v kategorii rovnosti lidských jedinců. O smyslu života

lidského jedince můžeme uvažovat např. tak, že jde o udržení lidského rodu, jindy, že jde o naplnění božího záměru, apod. Netroufám si tu uvádět nějaké řešení, spíše jen naznačení jednoho možného přístupu, který je po řadu desetiletí mým osobním vyznáním:

Již jsem se zmínil o demokratické humanitě. Budeme-li považovat demokracii za formu života společnosti spravované souhrnem rovných lidských jedinců, pak by snad bylo možno humanitu považovat za formu života lidského jedince. Avšak i tu by bylo možno z různých hodnotících hledisek dojít k různým závěrům (povšimněme si, že Masaryk ve svém známém souhrnu přednášek užívá v souvislosti s Ideály humanitními množné číslo).

Analytickým a systemizujícím domýšlením Masarykových myšlenek uvedených v poslední kapitole jeho zmíněné práce lze dojít k závěru, že humanita má stránku jednak subjektivní, jednak objektivní. Mám za to, že subjektivní stránkou humanity je vnitřní (přiznaná nebo i nepřiznaná) tendence k dosahování pocitu štěstí, zatímco stránkou objektivní je tendence k dosahování objektivní dokonalosti z hlediska dané společnosti; nejde však o hlediska jakékoliv společnosti, nýbrž právě jen společnosti demokratické. Lidský jedinec primárně tenduje k pocitu štěstí (střízlivěji řekněme: k příznivým pocitům), avšak na vztahu ke společnosti je (ať vědomě, ať nevědomě) závislý; musí akceptovat její řád a v tom i principy mravní. Je však na společnosti závislý i v tom, zda a nakolik mu ona poskytuje uspokojování potřeb sociálních (v tom i zdravotních), kulturních a ekologických, což vše opět závisí na fungování ekonomiky. Objektivní stránkou humanity se tedy dostává do sféry hodnot demokracie materiální, jejíž efektivita závisí na demokracii procesní. Z hlediska smyslu, účelu demokracie procesní (a demokracie vůbec) je tedy dosahování hodnot demokracie materiální (viz v kapitole 7 textu KPD konstatování, že materiální stránka demokracie je stránkou účeloslovnou, „neboť vyjadřuje, že účelem vlády je prospěch lidu“). Hodnoty demokracie materiální pak jsou pro lidského jedince přijímajícího daný řád předpokladem uspokojování objektivní stránky humanity, a ta je předpokladem dosahování pozitivních pocitů v subjektivní stránce humanity. Globálně nahlíženo, je humanitní demokracie (ve smyslu zde uváděném) syntézou humanity (s její stránkou subjektivní a objektivní) a demokracie (s její stránkou materiální a procesní).

K odstavci 3: Souhlasím samozřejmě s tím, že je nepřijatelný princip, podle něhož „většina = dobro, pravda a mravnost“. V souvislosti s tím, co jsem výše uvedl o tom, že většina (projevená volbou neb hlasováním) je výrokem o vůli, se domnívám, že za řádného chodu věcí by sice mohl (měl) být tento výrok výrokem dobrým, pravdivým a mravným, avšak vztah mezi vůlí a rozumem (ovšem i mezi vůlí a mravností) není přímočarý, takže většina nemůže být sama o sobě garantem dobra, pravdy a mravnosti.

K odstavci 4: Přes výše vyjádřený názor, že demokracie materiální je v poměru k demokracii procesní účelově primární, obával bych se připustit, že Demokratický klub by měl popřípadě působit i v oblasti demokracie materiální. Nejen proto, že Klub je přímo programově soustředěn na demokracii procesní, ale i z praktických důvodů: přípuštěním diskuse a vyjádřením stanoviska k některé otázce hospodářské, sociální, kulturní či ekologické by připustil současně, že je blízko (byť jen ad hoc, tj. v daném jednotlivém případě) stanovisku té které politické strany a nemohl by se vyhnout riziku, aby byl vnímán s orientací na „levici – střed – pravici“.

K poznámkám kol. Rychetníka:

Kol. Rychetník charakterizuje text jako celek. S potěšením konstatuji, že jej hodnotí pozitivně. Vyjadřuje se ojedinele k jednotlivým položkám problematiky, avšak vysloveně polemické výroky jeho vyjádření neobsahuje.

V příspěvku kol Rychetníka se však jen menší část vztahuje k textu KPD, jinak se soustřeďuje na to, co mu leží bezprostředně na srdci: nové tematické zaměření v aktivitě Dk a oživení této aktivity. Předkládá tu znovu spíše jen zlomky svých dřívějších vyjádření, jež byly posléze nejsoustavněji zpracovány a publikovány v Demokratickém semináři č. 3 (příloha *Dk-Dialogu* 3-4/2005). Do čtyř otázek, které mi pak klade, vyúsťují právě zmíněné jeho a jím naléhavě pociťované problémy. Jeho výhrady k textu KPD se netýkají toho, co v textu KPD je, nýbrž toho, co tam postrádá.

K otázce č. 1 a ji uvozujícímu textu: Kol. Rychetník postrádá v textu KPD výraz toho, že jsem si vědom přímé souvislosti teoretické problematiky demokratismu s aktuálními problémy naší společnosti a s možnostmi aktivizace Klubu. Poukazuje též na dlouho probíhající diskusi na tato témata v *Dk-Dialogu* a v Demokratickém semináři. (Demokratický seminář jsem již zmínil; v *Dk-Dialogu* dlouho trvající diskusi na zmíněná témata jsem - přiznávám se - nezaznamenal a zdá se mi, že věci, které jsou takto pregnantně výše zmíněny, jsou v *Dk-Dialogu* dotčeny jen sporadicky.)

Má vyjádření uvedená v textu KPD nejsou ve vztahu k vyjádření kol. Rychetníka v Demokratickém semináři č. 3 protichůdná, ale míjejí se. Já jsem psal text KPD jako teoretickou práci (s možným využitím také v praktické činnosti Klubu), kdežto kol. Rychetník se zabývá (a je to třeba nejen respektovat, ale i ocenit) aktuální praxí Klubu (a možným využitím též teoretického zázemí).

V každém případě je však třeba vyjít z řešení základní otázky vztahu demokratismu a Demokratického klubu. Demokratismus je specifikující (programotvornou) položkou v Demokratickém klubu, avšak existuje, existoval a bude existovat, i kdyby Klubu nebylo. Proto si problematika demokratismu

zaslouží - jak jsem se domníval - samostatné teoretické zpracování bez ohledu na existenci Klubu. Vztah ke Klubu je však vyjádřen v textu KPD zejména poměrně častými (kurzívními) odkazy na Ideu Dk, jež tvoří pravidelnou položku posledních Souhrnných informací o Demokratickém klubu, a také na Ideové východisko Dk, jak je uvedeno na členské přihlášce, ve stanovách Dk a rovněž v Souhrnných informacích. Autorsky vzato, by tam mohly být uvedené zlomky psány bez kurzívy a bez odkazů na materiály Klubu, neboť jsem autorem jak textu KPD, tak i Ideje Dk a ideového východiska. Nešlo by tedy o kompilaci (využívání jiných autorů). Považoval jsem však za slušné, aby textové zlomky, které se mezitím staly součástí oficiálních materiálů Klubu, byly od ostatního textu odlišeny.

Ještě než odpovím na otázku č. 1 a poté na další otázky, musím podotknout, že zatímco text KPD byl koncipován jako teoretický text způsobilý k obhajobě z hlediska logičnosti a konfrontace s realitou, nynější mé odpovědi na položené otázky jdou za tento text nebo mimo něj, a proto jsou povětšinou jen osobními názory vyslovenými ad hoc.

K otázce č. 1 samotné mohu říci, že souvislostí teoretické problematiky demokratismu a praktické aktivity Klubu jsem si ovšem vědom v tom smyslu, jak jsem naznačil již výše. Pokud se kol. Rychetník ptá na moji představu o podobě „obohacení“ materiálů a společného názoru Klubu (oba při tom navazujeme na zmínku v Závěru textu KPD), je v uvedeném Závěru řečeno, že by šlo o „úvahy, poznámky a diskuse“, tedy např. typu přítomných poznámek kol. Friedlaendera a Rychetníka, vyjádření v Dk-Dialogu k jednotlivostem dotčeným v textu KPD apod.; hlavně jsem si však představoval, že by se nikoliv celek textu, ale předem stanovené dílčí otázky mohly stát tematickým rámcem pro zkoumání, diskuse a posléze formulování výstupních materiálů ve skupině Dk K obecným otázkám demokracie; že tyto výstupy by pak byly předány příslušným ústředním orgánům Klubu (nejčastěji výkonné radě) s doporučením praktických opatření (např. doplnění, přeformulace, vypuštění některých zlomků z již existujících materiálů Klubu, popř. vytvoření nových materiálů určených pro členskou základnu nebo i navenek, tj. materiálů náborových, informujících interesenty o členství v Dk apod.).

K otázce č. 2 a ji uvozujícímu textu: K směru a výsledkům úvah kol. Rychetníka (nejen ve vztahu k této otázce, ale i obecně), nemám výhrady. K tomuto výroku nejsem dotlačen teď, ale vyjádřil jsem jej již v návazném svém příspěvku v č. 3 Demokratického semináře k hlavnímu a uvozujícímu příspěvku kol. Rychetníka (viz výše), a to tak, že materiál kol. Rychetníka „je jako celek hodnotným příspěvkem, jenž zasluží svědomité využití při dalších pracích na vymezení a analýze prvků demokratismu“. Nemusil bych tedy ani odpovídat na druhou a třetí větu otázky (neboť jsou uvedeny pro případ nesouhlasu), avšak věc sama si zasluží pozornost: Otázka přitažlivosti Klubu (a to pro příslušníky kterékoliv generace) není předmětem textu KPS a ani všechny zmiňované

materiály kol. Rychetníka neobsahují recept na její řešení. Mám za to, že Klub není zajímavý (jak pro koho, a to se opět týká všech generací) prostě proto, že jde o problematiku poměrně náročnou a vyžadující určitý osobní vztah k ní. Prvním předpokladem však je, aby se eventuální budoucí člen o existenci Klubu vůbec dověděl a aby mu byla co nejsrozumitelněji sdělena specifika Klubu. Ani tím však není zajištěno, že oslovený se stane členem Klubu, a to i kdyby specifika Klubu sebelépe pochopil a vnitřně se s nimi ztotožnil. Je třeba počítat s tím, že jen menší část oslovených bude cítit potřebu organizačně (členstvím) vyjádřit svůj pozitivní vztah k ideji, na níž je Dk založen. Nebude-li takovou potřebu pociťovat, např. pro konkurenci bezpočtu jiných nabízených aktivit ať veřejných či soukromých, prostě se členem Klubu nestane, avšak z toho nebude možno bezprostředně dovodit, že se mu Klub nezdá být zajímavý. Jak jsem již výše připomenul, souhlasím celkově s přístupy a závěry kol. Rychetníka. Nedomnívám se však, že cestou k oživení aktivity Klubu je pouhá změna v okruhu témat, na něž bude zaměřovat pozornost. Jde při tom o dosti složitou otázku: to, že v naší (a ovšem nejen v naší) společnosti přichází k uplatnění korupce, klientelismus, zdlouhavé a obtížné prosazování zákonných práv, relativní růst kriminality atd., vědí prakticky všichni, kdo se byť jen okrajově zabývají otázkami života společnosti. Prakticky všichni také považují tyto jevy za zavrženíhodné. K tomu všemu není zapotřebí Klubu. Souhlasím s tím, že by bylo dobré až velmi dobré, kdyby mohl k odstranění nebo oslabení zmíněných zavrženíhodných jevů přinést Klub sebeskromnější příspěvek. Z úvah kol. Rychetníka jsem však nepřišel na nový způsob reagování na negativní jevy, než jaký Klub již užívá a má ve svých materiálech zakotven (např. registrovaná stanoviska Dk). Bylo by patrně dobré, kdyby byl nabídnut alespoň příklad toho, jakými dalšími instrumenty by měl nebo mohl Klub působit proti korupci, klientelismu atd., aniž by ovšem šlo o pouhé konstatování a odsouzení daného negativního jevu.

K otázce č. 3 a ji uvozujícímu textu: K tomu, co jsem právě uvedl k otázce č. 2, možno zde návazně konstatovat požadavek kol. Rychetníka o potřebě „formulace nových otázek“ a jeho postesknutí, že nám chybí „klubově sdílené ideové a klasifikační a analytické schéma, které by tuto činnost stimulovalo, organizovalo a prohloubilo“. Jeho schéma v č. 3 Demokratického semináře stejně jako moje klasifikace prvků demokratismu podle jejich nositelů a funkce ve vztahu k demokracii v kapitole 10 textu KPD samy o sobě bez organizačních a technických realizačních návazností nezmění nic. Řekl bych: témata jsou celkem jasná, zavrženíhodnost negativních jevů, které tato témata označují, je rovněž jasná. Jsou k dispozici (a jsou nutné?) nějaké nové organizační a technické formy?

K samotné otázce č. 3 lze najít odpověď již v tom, co jsem napsal k otázce č. 1.

K otázce č. 4 a ji uvozujícímu textu: Skutečnost, že termín „liberální demokracie“ se v politologii běžně užívá, je mi ovšem známa. V politologických materiálech se také někdy uvádí, že tento termín vznikl ve snaze odlišit demokracii „liberální“ (podle mne reálnou, skutečnou) od demokracie „socialistické“, „lidové“ apod. (podle mne od demokracie falešné – viz kapitolu 5 v textu KPD). Mám i nadále za to, že teoreticky vzato jde o pleonasmus, neboť reálná demokracie bez „liberálna“ asi nemůže vůbec existovat (viz kapitolu 3 v textu KPD). Neshledávám důvod na svých formulacích v textu KPD něco měnit. Podotkl bych jen, že jako je zneužitelný termín demokracie (firmou, která halí falešnou demokracii), je zneužitelný i termín liberální demokracie (viz v Rusku Liberálně demokratickou stranu V. V. Žirinovského).

Na všechny tři podotázky uvedené pod č. 4 mohu odpovědět jednoznačně kladně. (Pokud jde o výraz „elity“, popř. „politické elity“, jeho obsah a smysl jsme si s kol. Rychetníkem v osobním kontaktu vysvětlili tak, že mně osobně nemusí vadit; v části veřejnosti je však mnohdy vnímán jako nepřijatelný nebo alespoň podezřelý.)

Postulát vědomí odpovědnosti za společnost, stát a spravedlivý řád je příkladem originálního přínosu kol. Rychetníka ke katalogu hodnot demokracie a demokratismu. Přimlouval bych se za to, aby pojem „vědomí odpovědnosti“ byl dále propracováván a popř. promítnut do materiálů Klubu (např. zakomponován do přehledu zásad demokratismu, jak je uvádí kol. Laube ve svém příspěvku v *Dk-Dialogu* č. 7-8/2005). Jde o pojem, jak se domnívám, velmi významný a cenný (v textu KPD není uveden samostatně a tak zřetelně jako u kol. Rychetníka; věcně by náležel pod obecnější vyjádření o politické orientaci lidského jedince – kapitola 10). Další propracování pojmu by mělo vzít na zřetel např. vztah termínů „odpovědnost“ a „zodpovědnost“, dále (což s tím souvisí) otázku, vůči komu je odpovědnost orientována, otázku vyvozování odpovědnosti apod. Bylo by asi také dobré domyslet a zhodnotit příklady projevu odpovědnosti za stát ještě neexistující (viz čs. legionáře v první světové válce), za stát momentálně již neexistující (viz účastníky čs. odboje ve druhé světové válce) a za společnost ve státě zmrzačeném (viz účastníky hnutí odporu za bolševického režimu). Stupeň projevené odpovědnosti tu byl mimořádně vysoký, neboť byl spojen s rizikem ztráty svobody nebo i života. Avšak i běžný život přináší příklady projevů vědomé odpovědnosti za stát, např. formou účasti na volbách. A není projevem vědomí odpovědnosti za demokratický řád např. i sama přihláška k členství v Demokratickém klubu?

•••

Koordinátor pracovní skupiny Demokratického klubu

Obecné otázky demokracie:

Luděk Rychetník, Ruská 56, 101 00 Praha 10, tel. (+420) 271 723 985

E-mail: ludekr@btinternat.com